

ა. ი ლ ვ ი ძ ე

ივანე მაჩაბელი და მეუღის ცენზურა

თბილისი

1956

ივანე მაჩაბელი და მუხის. ცენზურა

„ქვეყნის ღვინი ღვინად უნდა,
ქვეყნის კირი სკირდა კირად“
აკაკი.

გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწე, ნიჭიერი პუბლიცისტი და ქართული ჟურნალისტიკის ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენელი ივანე გიორგისძე მაჩაბელი გასული საუკუნის სამოცდაათიან წლებში გამოვიდა სამოღვაწეო ასპარეზზე. 1873 წელს მან ილია ჭავჭავაძესთან ერთად თარგმნა ინგლისური ენიდან შექსპირის ტრაგედია „მეფე ღირი“. 1875 წელს მისი პირველი საგაზეთო წერილი დაიბეჭდა „დროებაში“ და აქედან დაწყებული იგი დაუცხრომლად ეწეოდა საზოგადოებრივ და სალიტერატურო მუშაობას. შექსპირის დრამების ქართულად გადმოთარგმნით მან დიდი ღვაწლი დასდო მშობლიურ სცენას, ფასდაუდებელი წვლილი შეიტანა ქართულ დრამატიულ მწერლობაში და უზადლო მთარგმნელის სახელიც ღირსეულად დაიმსახურა. მისი თარგმანები შექსპირის დრამებისა დღემდე შეუცვლელია ქართულ სცენაზე.

1879 წლიდან ი. მაჩაბელი ჟურნალ „ივერიის“ რედაქციაში თანამშრომლობდა ბუნებისმეტყველებისა და ბიბლიოგრაფიის დარგში და სისტემატურად ათავსებდა წერილებს სასოფლო-სამეურნეო საკითხებზე.

1881 წლის ბოლოს ი. მაჩაბელი მიწვეულ იქნა ი. ჭავჭავაძის თანარედაქტორად ჟურნალ „ივერიაში“ და ამ დროიდან 1883 წლის აპრილამდე „ივერიის“ რედაქტორობას ფაქტიურად ი. მაჩაბელი ასრულებდა ოფიციალური რედაქტორის ი. ჭავჭავაძის საბანკო საქმეებით გადატვირთულობის გამო.

1883 წლის ივნისში, თითქმის 15 წლის დაუთალავი მუშაობის შემდეგ, უზომო შრომით დაქანცულმა და დაავადებულმა სერგეი მესხმა გაზეთ „დროების“ რედაქტორობა ი. მაჩაბელს გადასცა.¹

გაზეთი „დროება“ 1866 წლის მარტში დაარსდა. მისი პირველი რედაქტორი გიორგი წერეთელი იყო. დასაწყისში გაზეთს ძირითადად ლიტერატურული შინაარსი ჰქონდა.

¹ 1883 წლის 21 ივნისს მთავარმართებელმა ნება დართო რედაქტორ-გამომცემელ სერგეი მესხს საგამომცემლო უფლებები ჭაზეთ „დროებაზე“ გადაეცა გიორგი ქართველი შვილისათვის, ხოლო სარედაქტორო უფლებები ი. მაჩაბლისათვის.

1869 წელს გაზეთი „დროება“ სერგეი მესხის ხელში გადავიდა. მან ის ცოცხალ პოლიტიკურ ორგანოდ აქცია. გაზეთისათვის პოლიტიკურ მიმოხილვებს ნ. ნიკოლაძე ადგენდა, ხოლო ფელეტონებს აკაკი წერეთელი წერდა. თავიდან გაზეთი კვირაში ერთხელ გამოდიოდა, 1875 წლიდან გაზეთმა კვირაში სამჯერ იწყო გამოსვლა, ხოლო 1877 წლიდან „დროება“ ყოველდღიურ გაზეთად გადაიქცა.

უწინააღმდეგავად „საქართველოს მოამბის“ დახურვის შემდეგ ქართული პროგრესულ-დემოკრატიული ინტელიგენცია გაზეთ „დროებაში“ დამკვიდრდა და მის ფურცლებზე ავითარებდა სამოციანი წლების დასაწყისში თერგდალეულთა მიერ შემუშავებულ პროგრამას. „დროება“ ძირითადად განაგრძობდა ბრძოლას იმ სოციალური და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დროშის ქვეშ, რომელიც ილიას „საქართველოს „მოამბემ“ აღმართა. მაგრამ „დროების“ მოღვაწეობა გაცილებით უფრო ხანგრძლივი იყო და მისი პროგრამაც ახალი დროისა და ვითარების შესაბამისად გარდაქმნილი.

„დროება“ და მის გარშემო დარჩენილი ინტელიგენცია გაბედულად აყენებდა ცხოვრების აქტუალურ საკითხებს. აქ გამოძახილს პოულობდა ყოველი ახალი და მოწინავე. საკმარისია გავიხსენოთ ის ძლიერი გამომხატურება, ალტაცება და მხურვალე თანაგრძობა, რომელიც პარიზის კომუნის გამარჯვებამ ჰპოვა ხსენებული გაზეთის ფურცლებზე.

ამჟამად ჩვენს მიზანს არ შეადგენს „დროების“ პროგრამისა და შინაარსის განხილვა, ვიტყვი მხოლოდ, რომ „დროება“ მისი დაარსებიდან დაწყებული დახურვამდე (1866—1885) ქვეყნის ყველაზე უფრო პროგრესულ ძალებს ემყარებოდა, ამ ძალებს იკრებდა გარშემო, ქართული აზროვნების განვითარების ყველაზე უფრო მოწინავე პოზიციებზე იდგა და თავისი საკმაოდ ხანგრძლივი არსებობის პერიოდში ერთ-ერთი მოწინავე პრესათაგანი იყო მაშინდელ რუსეთში და ყველაზე უფრო მოწინავე ორგანო საქართველოში.

1883 წლიდან, როგორც აღვნიშნეთ, „დროებას“ ი. მაჩაბელი ჩაუდგა სათავეში. საქმისადმი დიდი სიყვარული, დაუშრეტელი ენერჯია, საეურნალო-სარედაქტორო მუშაობის საფუძვლიანი ცოდნა და დიდი ერუდიცია, რომელიც ახასიათებდა ახალ რედაქტორს, საწინდარი იყო იმისა, რომ გაზეთი კიდევ უფრო ფართოდ გაშლიდა ფრთებს და ახალ ვითარებაში წამოჰკრიდა საკითხებს ღრმად ჩასწვდებოდა და გააშუქებდა. ი. მაჩაბელი მისთვის ჩვეული ენთუზიაზმით შეუდგა მუშაობას. თერგდალეულთა ტრადიციებზე და რუს რევოლუციური დემოკრატების იდეებზე აღზრდილი ი. მაჩაბელი ამ ტრადიციებს და იდეებს იცავდა და ავითარებდა გაზეთში. „დროება“ სისტემატურად აშუქებდა საკითხებს გლეხთა მდგომარეობის გაუმჯობესების, მუშათა მოძრაობისა და ქვეყნის ეკონომიური წარმატების შესახებ; ავითარებდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ იდეებს და რაზმავდა საზოგადოებას მეფის თვითმპყრობელური რეჟიმისა და კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ.

გაზეთს, როგორც ჰქონდა დავინახავთ, მეტად შეზღუდულ საცენზურო პირობებში უხდებოდა მუშაობა, მაგრამ ი. მაჩაბელი მაინც ახერხებდა სო-

ციალური და ეროვნული საკითხების მკაფიოდ დასმას და მოწინავე დემოკრატიული იდეების პროპაგანდას.

„დროება“ გარკვევით და მკვეთრად აყენებდა საკითხს იმის შესახებ, რომ ჩენი ქვეყნის ეკონომიური განვითარებისათვის აუცილებელია მეურნეობის ძველი წესების უკუგდება, რომ კაპიტალისტური მეურნეობის დამკვიდრება ჩვენშიც გარდაუვალია: ამიტომ საჭიროა კაპიტალისტური წარმოების კანონების შეგდება-შეთვისება და ამ კანონების ქვეყნის საკეთილდღეოდ გამოყენება.

1885 წლის 6 სექტემბრის მოწინავე სტატიაში „დროება“ ამის შესახებ წერდა: „ამ ასი წლის წინად სხვადასხვა მაშინების და წარმოების გამაძლიერებელნი საღსარნი და საშუალება მრავლად იქნენ მოგონილნი და დაჰბადეს ესრედ წოდებულნი კაპიტალისტური წარმოება, ფულგებრივი მეურნეობა.“

ამჟამად ფულმა და კაპიტალმა დაიპყრო ყველა სფერო ცხოვრებისა, მხოლოდ ფული და კაპიტალი შეიქმნა ძლიერ ფაქტორად ცხოვრების კოველმხრივი გაუმჯობესებისა და წარმატებისათვის. ეს წესები რუჟეთშიაც შეიყვინდა და დღეს წინა გაძლიერებას ველარათფერი ვერ შეაყენებს... იგივე ვითარება. რომელიც გამეფდა რუსეთში, ჩვენშიც ნელ-ნელა შემოვიდა და ამჟამად სრული ბატონი შეიქმნა ჩვენს ცხოვრებაში...“

ამ ახალმა ვითარებამ მალე მოუღო ბოლი ჩენის ძველი ცხოვრების წესება. ეს წესები სრულიად აღარ შეეფერებოდა იმ ახალ ვითარებას და, თუ მალე არ შევითვისეთ ეს ახალი ვითარება, ჩენი ეკონომიური კეთილდღეობა... საწინარეობაში ჩავარდება. მე ვამბობ ფულგებრივის შეგნეობის წესების შეთვისებაზე, კაპიტალისტურის წარმოების კანონების შეგნებაზე და ამ შეგნების შესატყობად მოქმედებაზე.

თუ ჩვენმა ერმა არ შეიგნოს ის საგანი, რომ ახალს ვითარებას აკლავდა, თუ ჩვენმა ერმა არ მიმართა ახალს წყაროებს წარმოებისას და ქვეყნისა სიმდიდრისას, იგი უკან ჩამორჩება საერთო მოძრაობას, საერთო წინსვლულობას...“

დღეს დრო სხვა გვარს მხნეობას ითხოვს ჩვენგან, დღეს დრო და ეკონომიური ვითარება ისეთია, რომ გაფაციცებით უნდა ვადღეუბდეთ თვალყურს ახალის წყაროს აღმოჩენას ქვეყნის წარმოების გასაძლიერებლად, სიმდიდრის გასამრავლებლად; ყოვლად საჭიროა უარყოთ ის აზიური ჩამომავლობის ანდაზა, რომელიც ამბობს: „რაც არ ექნას ზანაშენსა, ნურც შენ დაჰხვე მარმაშისაჲ.“—და ენერგიულად შევეუდგეთ ხენასა და თვისის გარდა, ტრადიციულის შეგნახეობის გარდა, სხვაგვარ წარმოების საქმეებსაც, სხვაგვარ სიმდიდრის წყაროების ექსპლოატაციასაც: ქვაგუნდა იქნება ეს წყარო, თუ ნავთი, გლაუბერის მარილი, თუ სპილენძის მადანი, აბრეშუმის წარმოება თუ ქვანახშირი, ხურმა და დარიშხანა...“

„დროების“ ზემოთ მოტანილი მოწინავე, რომელიც მისი რედაქტორის ი. მაჩაბლის სოციალურ-პოლიტიკურ შეხედულებას უნდა გამოხატავდეს, იმ

დროისათვის მეტად პროგრესულ აზრებს შეიცავს და ქვეყნის ეკონომიური განვითარების გზას გარკვეულად სახავს.

მგზნებარე პატრიოტი ი. მაჩაბელი, გმირულად იბრძოდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეებისათვის. მაგრამ ისევე როგორც მისი მასწავლებლები—თერგდალეულები, ის სასტიკი წინააღმდეგი იყო ვიწრო ეროვნული მიმართულებისა, ნაციონალურ ჩარჩოებში ჩაიკეტვისა, ან როგორც თვითონ ამბობდა, „ეროვნების ვიწრო ბუდეში დაბუდების“.

„სამშობლო ქვეყნის სიყვარული (патриотизм)—წერდა „საქართველოს მოანბე“ 1863 წ.—უნდა გამოდიოდეს კაცობრიობის სიყვარულიდან, ისე, როგორც ნაწილი მთელისაგან“, ამავე აზრს ავითარებდა ი. მაჩაბელი ვაზეთ „დროებაში“ ოთხმოციან წლებში. ცენზურის მიერ აკრძალულ ერთ თავის სტატიაში (იხ. საბ. № 9) 1885 წელს ის წერდა: „წარსულის შესწავლა, ეროვნების აღორძინება დიდად საჭიროა აწინდელს ჩვენს მდგომარეობაში, მაგრამ მარტო ეს ვერ უშველიყ ხალხის ბედნიერებას, მის კეთილმდგომარეობას, ვერ დააყენებს მას ნამდვილს წარმატების და განვითარების გზაზედ. აქ სხვა რამეც არის საჭირო და არა მარტო დაბუდეება ეროვნების ვიწრო ბუდეში. არც ერთ განათლებულს ხალხში ვიწრო მამულიშვილობითი მიმართულება და მოძღვრება არ შეადგენს დასაწყისს და დასასრულს მომქმედი პირის მოღვაწეობისას, მამულიშვილობითი მიმართულება და მოღვაწეობა მხოლოდ მაშინ არის ნაყოფიერი, როცა იგი აღმოცენილია საღ ნიადაგზედ და როცა ეს მიმართულება—როგორც თავისი სიერციით და სიფართოვით, აგრეთვე დედა-აზრით არ ეწინააღმდეგება იმ საზოგადო მიზანს, რომელსაც უნდა მისდევდეს ყველა ხალხი, როგორც ერთი წვეერთაგანი საერთო ოჯახისა—კაცობრიობისა.

ეს მოხერხდება მხოლოდ მაშინ, როცა ჩვენი საზოგადოების სწავლა-განათლება ფართო კვალს დაადგება, საყოველთაო, საკაცობრიო მეცნიერებას დაეწაფება... ჩვენს დროში სამულდამოდ დაიმარხა ის სისტემა, რომელსაც მარტო ყველა ეროვნული „ჩვენ“ სწამდა და ამის მეტს უურადლებას არას აქცევდა... თვითეული ხალხი ეკუთვნის არა მარტო თავის თავს, არამედ სხვებსაც, სწორედ ისე, როგორც ცალკე კერძო პირი—საზოგადოებასაც და არა მარტო თავის თავს. სწავლა-განათლება, მოზარდი თაობის განვითარება, მისი გონებითი და ზნეობითი მიმართულება ამ კალაპოტში უნდა იყვეს მოთავსებული და კიდევ ამიტომ, სადაც ეს ასეა, იქ ხალხის გრძნობანი და მისწრაფებანი, უფრო კეთილშობილნი და წმინდანნი არიან.

ახლა ჩვენს ახალგაზრდობას, როგორც ჩანს უტყუარი ფაქტებიდან, დაეტყო ეროვნული გამოფხიზლება და არა იშვიათად შოისმის სურვილი ყველა ქართულის შესწავლისა. სწორედ ამ ახალგაზრდობამ არ უნდა დაივიწყოს, რომ ეროვნულ განათლებასთანაც საჭიროა ჯეროვანი შეთვისება საზოგადო კაცობრიული მეცნიერების, და მხოლოდ ის კაცი იქნება ნამდვილი მამულიაშვილი, რომელსაც „თავისი“ საკმაოდ შეუსწავლია და საზოგადო მსოფლიო მეცნიერებაც შეუთვისებია“.

„დროების“ ამ მოწინავე სტატიის ავტორი ი. მაჩაბელი, როგორც ამ ამონაწერრიდან დავინახეთ, ნაციონალურ კარჩაქეტილობას სასტიკად გმობს და ახალ თაობის აღზრდას საღი პატრიოტიზმის და ინტერნაციონალიზმის საფუძველზე მოითხოვს.

მეფის ცენზურამ განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია აღნიშნულ სტატიას და, ვარდა იმისა, რომ ის აკრძალა, დაბეჯითებით მოსთხოვა რედაქტორს, დაუყონებლივ ეცნობებია საცენზურო კომიტეტისათვის ამ მოწინავე სტატიის ავტორის ვინაობა.

გაზეთი „დროება“, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, თავიდანვე შეზღუდული იყო მეფის ცენზურის მიერ, მაგრამ ოთხმოციან წლებში, მეტადრე მეფე ალექსანდრე II-მოკელის შემდეგ, როდესაც, როგორც რუსეთში, ისე განსაკუთრებით განაპირა მხარეებში, სასტიკი რეაქცია იწყება, „დროების“ მდგომარეობა მეტად აუტანელი ხდება. ყოველგვარი თავისუფალი აზრი იდევნება პრესიდან. პოლიტიკაზე საუბარი და მსჯელობა აკრძალულია, ეროვნულ განანათავისუფლებელი იდეების უბრალო წამოყენების ცდა შეუწყნარებლად ითვლება, სოციალური საკითხების ხსენებაც კი ცენზურის რისხვას იწვევს. მუშათა და გლეხთა მოძრაობაზე არა თუ მსჯელობას, უბრალო განცხადებასაც კრძალავენ. ნებადართულ სტატიებშიც ცენზურის მეღნითაა გათითხნილი ყველა ის ადგილი, რომელიც რაიმე საზოგადოებრივ ინტერესს შეეხება. რიგ წერილებში ამოშლილია სიტყვები: „ხალხი“, „ერის წარმომადგენლები“, „საქართველო“, „ამერეთი“, „იმერეთი“ და ა. შ.

ასეთ პირობებში გაზეთის ხელმძღვანელობა დიდ ძალ-ღონეს, მაგარ ხასიათს, ხერხსა და გამპრიანობას მოითხოვდა რედაქტორისაგან, რომ გაზეთი ცენზურის შემოტევას გამკლავებოდა. ი. მაჩაბელი სამი წლის განმავლობაში ყველა საშუალებას ხმარობდა გაზეთის ღირსების დასაცავად. ამ უთანასწორო ბრძოლაში იგი ზოგჯერ მუქარას, ზოგჯერ ხერხს მიმართავდა, რომ გაზეთის ფურცლებზე ქვეყნის საპირბოროტო საკითხები გაეშუქებია. ბრძოლამ ცენზურასთან განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი 1885 წელს მიიღო. ცენზურის გამანადგურებელმა ხელმა უამრავი წერილი მოსპო, რომ არ ღირსებოდა მას დღის სინათლეზე გამოტანა.

1885 წლის 10 იანვარს ცენზურამ დააკავა „დროების“ მოწინავე, რომელშიაც რედაქცია ეხებოდა დამპყრობელი სახელმწიფოების უხეშ-შემავიწროვებელ პოლიტიკას დაპყრობილი ხალხებისადმი. წერილის ავტორი მოითხოვდა, დიდ სახელმწიფოებს ანგარიში გაეწიათ პატარა ერების ზნე-ჩვეულებებისა და ეროვნული კულტურისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ წერილში საკითხი პრინციპულად იყო დასმული და მეფის რუსეთი დასახელებული არ იყო (მაგალითები ევროპის სხვადასხვა სახელმწიფოების ამბებს იხილავდა). ცენზურამ მაინც საპიროდ დაინახა მისი აკრძალვა (იხ. საბ. 8).

1885 წლის 30 იანვარს აიკრძალა „დროებისათვის“ აწყობილი ლექსი „მწყემსი“ (ჭეინდანი)¹. ამავე წლის 24 აპრილის დადგენილებით ცენზურამ

¹ ცსა, ფონ. 480, საქ. 651, ფურ. 2.

აკრძალა პოეტ ბაჩანას ლექსი: „სიმღერა“—(„ვინა სთქვა საქართველოზედ, ეგ არის ლომი კედებოა“), მიუხედავად იმისა, რომ ლექსს ავტორის შემდეგი შენიშვნა ჰქონდა: „ეკუთნის 12-ე საუკუნეს, ვიდრე ქართველები ბოლოსტიკის ოსს გადაიხდიდნენ“.

1885 წლის 5 ივნისს საცენზურო კომიტეტმა აკრძალა თავისუფალი სვანის მიერ ჩაწერილი ლეგენდა: „სამაალზე სვანეთში“. „დროების“ რედაქტორი ამოდო ემუდარებოდა სულთამბუთავ ცენზორს—ლუკა ისარლიშვილს, რომ ხელნაწერი მაინც დაებრუნებია რედაქციისათვის: „ლუკა სტეპანიჩ! ეს მეორე ხელნაწერია, რასაც გიგზავნით ეჭარხოსისათვის გადასაცემად. ჯერ კი არც ერთი არ მიგვიღია უკან, თუ შეიძლება, დაგვიბრუნეთ ხოლმე უკანო“, სწერდა ი. მაჩაბელი ცენზორ ისარლიშვილს ამ უკანასკნელის მიერ აკრძალული ხელნაწერის ფურცელზე, მაგრამ საცენზურო კომიტეტის მრისხანე დადგენილებამ „Согласно отъезду экзарха, напечатание воспретить и удержать при делах“ შთანთქა ის. აქედან ნათელია, რომ არა მარტო ეროვნულ და სოციალურ-პოლიტიკურ საკითხებზე, არამედ ხშირად სრულიად უბრალო ზოგად კულტურულ საკითხებზეც სასტიკად აკრძალული იყო ბეჭდვა.

ასეთივე რეზოლუცია დაადვა საცენზურო კომიტეტმა გაზეთ „დროებისათვის“ აწყობილ ე. მკედლიძის (აოსლეველის) მუხანათური მკვლევლობისადმი მიძღვნილ წერილს, რომელშიაც გაზეთის რედაქცია აყენებდა საკითხს იმის შესახებ, რომ ნივთიერად ხელმოკლე ნიჭიერი მწერლების დასახმარებლად დაარსებულიყო ლიტერატურული ფონდი¹,

იმავე წლის 26 ივნისის დადგენილებით აიკრძალა „დროებისათვის“ აწყობილი ცნობა (თუმცა ის რუსეთა არ ეხებოდა) იმის შესახებ, რომ მორავიის სატახტო ქალაქ ბრუნეში ამ ერთი კვირის წინათ მცირე უკმაყოფილება გამოიწვია ქარხნის მუშებში აბალმა საქარხაო წყაებმაო. „დროების“ რედაქცია თავის თანაგრძნობას არ მალავდა ამ ნუშებისადმი, რომლებიც ქარხნის პატრონების წინააღმდეგ იბრძოდნენ. 1885 წლის 2 აგვისტოს დადგენილებით აიკრძალა „დროებისათვის“ აწყობილი ცნობა იმის შესახებ, რომ გორის მაზრაში ჩაყენებულმა მთავრობის ეკზეკუციამ ხალხს ზარალი მიაყენა². იმავე წლის 7 აგვისტოს საცენზურო კომიტეტს აუკრძალავს და დაუკავებია „დროებაში“ მოსათავსებლად აწყობილი შემდეგი ცნობა: „ჩრდილოეთ იტალიაში აჯანყებამ თავი იჩინა და მამულის პატრონებს დიდი ზარალი მიეცათ. ამ არეულობის გამო პოლიციას გაუჩხრეკია მუშა ხალხის სადგურებიო“. მარტო 1885 წლის ივნისსა და აგვისტოში ცენზურას აუკრძალავს უმეტესი ნაწილი „დროებისათვის“ აწყობილი სტატიებისა. ის წერილები კი, რომლებიც ცენზურას გაზეთ „დროებაში“ დასაბეჭდათ გაუშვია, შინაარს-გამარკული, გამოშვებული და სულამორთმეულია და, მასასადამე, საზოგადოებრივ მნიშვნელობასაც მოკლებული. ასეთია საცენზურო დუკლები 1885 წლის „დროებისა“, რომლებზედაც ცენზურის

1. ცსსა, ფონ. 480, საქ. 651, ფურ. 84.

2. ცსსა, ფან. 480, საქ. 651.

შემემუსვრელ ხელს ბეჯითად და ერთობ გულმოდგინედ უმუშაენია. ამას წერტილებით აკრელებული წერილები მოწმობენ.

ერთ-ერთ საცენზურო ფურცელზე, რომელიც საცენზურო კომიტეტს დაუკავებია, ი. მაჩაბლის ხელით წაწერილ აღმუთლებით სავსე სტრიქონებს ვკითხულობთ მეფის ერთგული ცენზორის ლუკა ისარლიშვილის მისამართით: „ლუკა სტეპანიჩ! თქვენ ისევ დაგვიწყეთ შევიწროვება, რა უბრალო რამეები ამოგვიშალეთ გულში. დაიჯერეთ, რომ „დროებისათვის“ ყოველთვის რუსული გაზეთებიდან ვიღებთ „დავისათვის“¹ ცნობებს, ხანდახან „კავკაზიდან“, „პრავიტ. ვესტნიკიდან“ და „ნოვ. ობოზ.-დან.“ და თუ არ მოგცემთ ამ უფლებას, გაგვაგებინეთ და სულ მოვსპობთ გაზეთს. დღეს, რაც ცნობებია, მოსკოვის გაზეთებიდან არის ამოღებული და „ნოვოსტი“-დან, ყოველის მხრივ ჩივილი მოგვდის—ვერადფერი ვერ გავიგეთ, რას იწერებით თქვენს გაზეთშიო. რა უნდა ვუპასუხოთ ჩვენ ისეთი, რომ ამ პასუხმა თქვენზე უკმაყოფილება არ გამოაცადებინოს საზოგადოებას. რად გნებავთ ეს?!“

ამ წარწერიდან ცხადად ჩანს, რომ საქართველოში იმის დაბეჭდვაც აკრძალული იყო, რაც რუსეთის ოფიციალურ ცენტრალურ გაზეთებში იყო მოთავსებული. ასეთ საცენზურო პირობებში გაზეთს და მის მესვეურებს მეტად უძნელდებოდათ პრესის მუშაკის ღირსების დაცვა და საზოგადოების წინაშე შოკალეობის შესრულება: მათ წინააღმდეგ დარაზმულად იბრძოდნენ მეფის ცენზურა, სასამართლო და ჟანდარმერია. ამას ხშირად ემატებოდა განეთის უსახსრობა, და ქართულ პრესაში სამსახური და შრომა ნამდვილი მანგერპლი იყო, გაზეთის მუშაკთაგან ქართული კულტურის სამსხვერპლოზე მიტანილი.

პრესის მუშაკის ამ სავალალო მდგომარეობას კარგად გვისურათებს გაზეთ „დროების“ 1885 წლის ერთი სტატია, რომელიც ი. მაჩაბელს უნდა ეკუთვნოდეს. მოუსმინოთ სტატიის ანტორს:

„გაზეთებისა და ჟურნალების ვარგისობა, ან უვარგისობა, იმაზედ არის დამოკიდებული, თუ მათში მშრომელნი რამდენად თავისუფალნი არიან, რამდენი დრო და მოცალეობა აქვთ ამ ფრიად საფრთხილო და საქირო საქმისათვის, რამდენად გარეშე ვითარებანი ხელს არ უშლიან მათს მოღვაწეობას და მათს გულისყურს სხვა საგნებისადმი არ მიაპყრობენ.

ნულარას ვიტყვიოთ აქ იმაზედ, რომ ჩვენში მწერლებს უქვევლად სხვა, ლიტერატურის გარეშე, საქმეც უნდა ჰქონდეთ, თუ თავის რჩენა უნდათ; იმაზედ ბევრი თქმულა, დაწერილა და ახალის თქმა და დაწერა ძნელია. აქ მივაქცევთ ყურადღებას სრულიად სხვა გარემოებას, რომელიც მწერალს მუდამ სისხლს უხდენს და თავის პირდაპირს საქმეს აცდენს.

თითქმის კვირა არ გაივლის, რომ ან გამომძიებლადამ, ან სასამართლო პალატიდამ უწყება არ მოგვივიდეს, რომელშიაც თქვენს უმორჩილეს მოსამსახურეს იმარაბენ ცილის წამების, ან დიფამაციის გამო, უწყებაში არ არის მოხსენებული ვინ გიჩივით, რას გაჩივით. რაზედ გიჩივით. უნდა წახვიდეთ დაბარებისამებრ, დოკუმენტებს მოუყაროთ თავი, სასამართლოში გარჩევის

¹ ცენზურის მიერ დაკავებული ცნობების სათაურია: „დავა შუა ხაზში“.

დღეს გამოცხადდეთ, ბრალდებულთა სკამზე დაჯდეთ, იქ, სადაც თქვენზე წინად ქურდი ან კაცის მკვლელი იჯდა, და ზოლოს საქმე იმით უნდა გათავდეს, რომ სასამართლომ გამოავიცხადოთ, თქვენ ეხლა თავისუფალი ხართო; თქვენს მოპირდაპირეს კი, რომელიც ცილისწამებას გაბრალდებდათ, რომელსაც ადვოკატი არც კი დასჭირებია, რადგან მის მაგიერობას პროკურორი ჩადის, რომელსაც გარჩევის დღეს შეეძლო სასამართლოში არც კი დასწრებოდა და მხარეთქობზე წამოწოლილიყო.—ამ თქვენს მოპირდაპირეს ყოველივე ეს თქვენი გაბიადრუება დედის რძესავით უნდა შეერგოს; თუ გაგამტყუნებენ, ხომ რააკარგი; თუ არა და—ამაზედაც ბევრს არაფერს ინაღვლებს.

ამ მდგომარეობაშია ამჟამად ჩვენი მწერლობა და კიდევ სხვაც ბევრი აწუხებს მას, რაც მრავალს მკითხველს სიზმრადაც არ დასიზმრებია¹.

1885 წლის განმავლობაში „დროების“ საცენზურო ფურცლებზე მეფის ცენზურის ტლანქმა და თავაშვებულმა თარეშმა გაზეთის ყოფნა-არყოფნის საკითხი დააყენა. ი. მაჩაბელი თავგამოდებით და მისთვის ჩვეული შეუპოვრობით იბრძოდა ცენზურის ჯალათური შემოტევის წინააღმდეგ და მთელი თავისი ენერჯით ცდილობდა „დროებისათვის“ ტრადიციულად შემუშავებული პროგრესულ-დემოკრატიული შინაარსი და მიმართულება შეენარჩუნებია.

გაზეთ „დროების“ არსებობის უკანასკნელ წლებში ეროვნული დენაც უფრო საგრძნობი გახდა. საშუალო სკოლებიდან ქართულ ენას ერეკებოდნენ. „დროების“ კითხვისათვის მოწაფეებს სასწავლებლიდან ითხოვდნენ; მაგრამ რაც უფრო მძლავრი იყო მეფის ჯალათების შემოტევა, გაზეთ „დროების“ ხმა მით უფრო მედგრად და შეუპოვრად გაისმოდა. ი. მაჩაბელი ქედმოუხრებლად იდგა ქართული ენის, ეროვნული კულტურის და სოციალური თავისუფლების დაცვის სადარაჯოზე. გაზეთ „დროების“ და მისი რედაქტორის ამ შეუპოვრობამ და ქედმოუხრებლობამ მეტად გააბრაზა მეფის რეჟიმის დამცველი ჯალათები—საცენზურო კომიტეტი და სასწავლო ოლქი.

1885 წლის სამ თებერვალს კავკასიის სასწავლო ოლქის შტრუნველი თავის მიმართვაში საცენზურო კომიტეტისადმი გაბოროტებით ილაშქრებდა გაზეთ „დროების“ მიმართულების და მისი რედაქტორის ი. მაჩაბლის წინააღმდეგ და მოითხოვდა აეკრძალათ აღნიშნული გაზეთის გავრცელება კავკასიის სასწავლებლების მოსწავლეთა შორის.

„Газета „Дрозда“ отличается постоянным вредным направлением для учащегося юношества, сферида ოლქის შტრუნველი საცენზურო კომიტეტს, печатая статьи, заключающие извращенные сведения об учебных заведениях Кавказского учебного округа.

Вместе с тем редакция „Дрозда“ не ограничивается печатанием подобных статей, но и бесплатно рассылает их по учебным заведениям для чтения учащимся“...

¹ იხ. „დროება“. 1885 წ. № 160.

საცენზურო კომიტეტმა პასუხი მოსთხოვა რედაქციას: ვისი მოთხოვნით იგზავნებოდა ზონის სამისწავლებლო სენინარიში გაზეთი „დროება“, რაზნადაც ი. მაჩაბელმა მეტად შეაკრად უპასუხა კომიტეტს, რომ ეს საკითხი ეხება კომერციულ მხარეს და გაზეთის საადრეულობას წარმოადგენს და კომიტეტს არა აქვს უფლება ასეთი მოთხოვნის გასაყენოს გაზეთის რედაქციასთან (იხ.საბ. 12). მაჩაბლის ამ პასუხმა კიდევ უფრო გააძრავა საცენზურო კომიტეტი და ოლქის მზრუნველი.

1885 წლის 21 თებერვალს საცენზურო კომიტეტმა მოხსენება წარუდგინა მთავარმართებელს ივანე მაჩაბლის რედაქტორობიდან გადაყენების შესახებ, რასაც ის იმით ასაბუთებდა, რომ გაზეთი „დროება“ სისტემატურად იქცევა ყურადღებას თავისი ტენდენციური მიმართულებით—ამ გაზეთისათვის წარმოდგენილი სტატიები გაშვალულია მთავრობის ღონისძიებათა წინააღმდეგ შეკერი თაველსებებით. მიუხედავად იმისა, რომ გაზეთის ასეთი მიმართულება სისტემატურად იდენება ცენზურის მიერ და ყველა ასეთი სტატიები იკრძალება ყოველგვარი მეწყენარებისა და შეღავათის გარეშე, გაზეთის რედაქცია აშკარა სიჯიუტით და დაჟინებით განაგრძობს ისეთივე სულიერკვეთებით გაყენთილი სტატიების წარმოდგენას განსახილველად და ცენზურის მითითებებს სრულიად უგულვებელყოფსო. მაჩაბელი მეტად უხეშად და ნაკრად იქცევა საცენზურო კომიტეტის მიმართ და კომიტეტს სრული რწმენით შეჰძრავს განაცხადოს, რომ სანამ მაჩაბელი დგას რედაქციის სთავეში, გაზეთი არ შესცვლის არც თავის მიმართულებას და არც იმ ხერხებს, რომელთაც ახლა ხმარობსო.

1885 წლის 22 თებერვალს კავკასიის საცენზურო კომიტეტი შემდეგს აკრებდა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველს: თუ რამდენად შეკერი მოთხოვნას უყენებს გაზ. „დროებას“ ცენზურა, ეს იქიდან ჩანს, რომ გასული წლის განმავლობაში ქართული ჟურნალებიდან დაკავებული სტატიების ექვსი შემვიდნად მხოლოდ ერთ გაზეთ „დროებაზე“ მოდის და მხოლოდ ერთი შემვიდნად ყველა დანარჩენ გამოცემებზეო. გაზეთის არც ერთი ნომერი არ გამოდის, რომ იქიდან გამოვიცხული არ იყოს მთელი სტატიები ან ცალკეული ადგილები. ამისდა მიუხედავად საერთო მიმართულება გაზეთის რჩება არასასურველი და დასძინდა, რომ: „Несмотря на самое строгое и притязательное отношение цензуры к этой газете, редактор ее с упорством и настойчивостью продолжает представлять в цензуру такие статьи, которые, как ему очень хорошо известно, ни в коем случае не будут одобрены для печати“.

1885 წლის 6 აგვისტოს კავკასიის მთავარმართებელი თავის მიმართვაში შინაგან საქმეთა სამინისტროსადმი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ „Редактор газеты „Дрозба“ И. Мачабели не перестает представлять в Цензуру для помещения в этой газете статьи, проникнутые враждебным правительству духом, резкими понятиями местного административного и учебного начальства и, хотя подобные статьи преследуются Цензурою и воспрещаются к печати, тем не менее статьи

подобного свойства в иносказательной и потому вполне цензурной форме проникают в газету и производят в известной местности и среди известного населения желательные для редакции весьма возбуждающее и вредное впечатление*.

საკითხი „დროების“ და მისი რედაქტორის გარშემო ერთობ გამწვავდა. გაზეთის შესანიარჩუნებლად საჭირო იყო მსხვერპლის გაღება და ი. მაჩაბელი მზად იყო ეს მსხვერპლი გაეღო თავისი, გადადგომით. მოწინავე ქართველი ინტელიგენცია ყველა საშუალებას მიმართავდა შეენარჩუნებია ერთადერთი ქართული გაზეთი. ქართული პრესის დიდი მოღვაწე—პოეტი ილია ჭავჭავაძე მზად იყო თავს ედღა „დროების“ რედაქტორის მოვალეობა. ი. მაჩაბელმა და ი. ჭავჭავაძემ ამის შესახებ შეთანხმებული განცხადება წარუდგინეს მთავარმართებელს. მაგრამ კავკასიის საცენზურო კომიტეტი ამ განზრახვას წინაუღდა.

1885 წლის აგვისტოს 28-ს კავკასიის საცენზურო კომიტეტი იტყობინებდა მთავარმართებლის კანცელარიას, რომ ვაზ. „დროების“ ი. ჭავჭავაძისათვის გადაცემა არასასურველია შემდეგ მოსაზრებათა გამო: „თუმცა „ივერიის“ რედაქტორ-გამომცემელი ი. ჭავჭავაძეა, მაგრამ, როგორც ცნობილია ცენზურისათვის, მაჩაბელი ისეთ ახლო მონაწილეობას იღებს ამ ეურნალის გამოცემაში, რომ „დროების“ და „ივერიის“ ტონი და მიმართულება საერთოდ ანალოგიურია და ექვი არ არის, რომ ი. ჭავჭავაძე, ი. მაჩაბლის უახლოესი მონაწილეობის გარეშე, არ წარმართავს გაზეთ „დროების“ მუშაობას და ნაგარაუდვეი გადაცემა, არსებითად, სრულიად ფიქტიური იქნება. საქმის ბატონ-პატრონად ისევ ივანე მაჩაბელი დარჩება. საბაბიც არ გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ჭავჭავაძემ მიიღოს რაიმე ზომები „დროების“ მიმართულების შესაცვლელად“.

1885 წლის 14 სექტემბერს შინაგან საქმეთა სამინისტრომ განკარგულება გასცა „დროების“ გამოცემის სრულიად შეწყვეტის შესახებ, ხოლო ი. მაჩაბელს სამუდამოთ აეკრძალა რაიმე გამოცემის რედაქტორობა (იხ. საბ. 27, 28). 14 სექტემბერს დროების უკანასკნელი ნომერი გამოვიდა.

ამრიგად 1885 წლის 15 სექტემბრიდან სამუდამოდ შეწყვიტა მაჯისცემა ერთადერთმა ქართულმა ყოველდღიურმა გაზეთმა „დროებამ“, რომელიც 20 წლის მანძილზე ქართული პროგრესული აზროვნების ნამდვილ ჩირაღდანს წარმოადგენდა, ქართველი ხალხის სასიცოცხლო ინტერესების სადარაჯოზე მტკიცედ იდგა და რეაქციის შემოტევის წინააღმდეგ გაბედულად იბრძოდა.

ქართული პროგრესული-დემოკრატიულ პრესის ქედმოუხრელი რაინდი ივანე მაჩაბელიც ამ უთანასწორო ბრძოლაში დაეცა.

1897 წლის იანვარში ი. მაჩაბელმა ერთხელ კიდევ სცადა აღედგინა ყოველდღიური გაზეთი „დროება“, რისთვისაც მან შუამდგომლობით მიმართა ბეჰვდითი საქმეთა მთავარ სამმართველოს და სათანადო პროგრამაც წარუდგინა მას (იხ. საბ. № 32), მაგრამ უარყოფითი პასუხი მიიღო.

იმავე წლის ივნისში ი. მაჩაბელმა კვლავ აღძრა შუამდგომლობა, რომ მისთვის ნება დაერთოთ ყოველდღიური გაზეთის „სიმის“ გამოცემაზე, მაგრამ კვიკასიის საცენზურო კომიტეტმა ი. მაჩაბლის წარსული საეურნალო მოღვაწეობის შესახებ უარყოფითი დახასიათება გაუგზავნა მთავარ სამმართველოს: „Проситель—წერდა საცენზურო კომიტეტი ი. მაჩაბელის შესახებ—ранее состоял редактором газеты „Дрозд“, прекращенной в 1885 г. ввиду крайне вредного направления... Со времени прекращения издания „Дрозд“ прошло 12 лет, в течение которых проситель не занимался публицистикой, почему и не представляется возможным сказать что либо определенное о его теперешнем образе мыслей“ (იხ. საბ. 34), ამის გამო ბეკლეთი საქმეთა მთავარ სამმართველომ ი. მაჩაბელს ამ უკანასკნელ შუამდგომლობაზეც უარით უპასუხა.

ამრიგად, თითქმის 13 წლის განმავლობაში საგაზეთო მუშაობას ჩამოშორებული ი. მაჩაბელი ამჟამად ცდილობდა დაბრუნებოდა თავის საყვარელ ასპარეზს. პოესის ჯალათ მეფის ცენზორებმა და უკუღმართმა რეჟიმმა იგი სრულებით და სამუდამოდ მოსწყვეტეს საეურნალო მოღვაწეობას და მას საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე ყოველგვარი გაქანების საშუალება მოუსპეს.

მართალია, საეურნალო მუშაობას ჩამოშორებული ი. მაჩაბელი 1885 წლის შემდეგაც იღწეოდა საზოგადოებრივი სარბიელის სხვადასხვა უბანზე. ასე, მაგალითად, დიდის ენერგიით და სიყვარულით განაგრძობდა ის შექსპირის დრამების თარგმნას, ფრიად სასარგებლო მუშაობას ეწეოდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში, როგორც გამგეობის და საზოგადოების აქტიური წევრი; გულმოდგინეთ ემსახურებოდა დრამატულ საზოგადოებას, დიდის ინტერესით ეკიდებოდა საბანკო საქმეებს და ყველგან თავისი სასარგებლო წვლილი შეჰქონდა. მაგრამ ერთხელ უკუღმართად მობრუნებული მისი ცხოვრების ჩარხი წალმა აღარ დატრიალებულა, და, ბოლოს, ი. მაჩაბლის ცხოვრება ტრალიკულ დასასრულამდე მივიდა კიდევ-საქმე ის არის, რომ საზოგადოებრივი სარბიელის ზემოაღნიშნულ უბნებზეც მაჩაბლის გარშემო უკანასკნელ წლებში მეტად აუტანელი ატმოსფერო შეიქმნა, რასაც განსაკუთრებით შეუწყო ხელი საბანკო საქმეების გარშემო ატეხილნი დავამ.

უთანხმოება, რომელიც ბანკის საქმეების გამო ოთხმოციან წლებს მგორე ნახევარში გამომქლავდა, ოთხმოცდაათიან წლების პირველ ნახევარში ერთობ გამწვავდა. ამ უთანხმოებამ და დავამ ბევრი დრო და სასიცოცხლო ენერგია წაართვა ჩვენი ინტელიგენციის მოწინავე წარმომადგენლებს.

(უნდა აღინიშნოს, რომ ბანკის გარშემო ატეხილი დავა და მასზე ამდენი სასიცოცხლო ძალების გადაღევა, რასაც ვერ ასცდნენ ზოგიერთი მოწი-

ნავე აღამიანებიც, აიხსნებოდა არა წამოყენებული საკითხის მნიშვნელობით¹, არამედ იმ უკუღმართი და დღეპირი პირობებით, რომელშიაც მათ უხდებოდათ ცხოვრება და მოღვაწეობა).

ი. მაჩაბელმაც დაძაბულ ბრძოლაში გაატარა უკანასკნელი წლები და მთელი ძალღონე ამ დავას შეაღია. ბოლოს ის იძულებული გახდა სრულიად გასცლოდა სათავადაზნაურო ბანკს. ხოლო თავისი მოღვაწეობის უკანასკნელ წლებში სხვა საზოგადოებრივ დაწესებულებებსაც ჩამოშორდა და მხოლოდ გორის სამეურნეო ამხანაგობაში მუშაობდა (1897 წლის ოქტომბრიდან).

მოუსვენარმა შრომამ და ბრძოლამ უკუღმართი პოლიტიკური რეჟიმის პირობებში, დახშულმა საზოგადოებრივმა ატმოსფერომ ი. მაჩაბლის სულიერი მდგომარეობა მოწამლა და ფიზიკური ჯანმრთელობაც ძალზე შეაჩუჩა. 1897 წლის მაის-ივნისში მძიმე სენით შეპყრობილი (ჩირქოვანი პლევრიტი) იგი ლოგინად ჩავარდა.

1897 წლის 1 ივნისს ეურნალი „კვალი“ გულთბილის თანაგრძობით აღწერდა საზოგადოებას ი. მაჩაბლის მძიმე ავადმყოფობის შესახებ: „ჩვენი ცნობილი მოღვაწე ი. მაჩაბელი ეს თითქმის ერთი თვეა ავად არის. ეისურვებთ მის კეთილად მორჩენასო“² ხოლო ერთი თვის შემდეგ, იმავე წლის 30 ივნისს ეურნალი „მწყემისი“ აცხადებდა: „ბ. ი. მაჩაბელს აპერაცია რეზექცია) გაუკეთეს. ავადნყოფი შესამჩნევად მთელდება. ჩვენში რომ იტყვიან „სიკვდილს ხელიდან გამოგლიჯესო“, სწორედ ბ. ი. მაჩაბელზე აარულდა. რაა კაცის ხასიათი. მისი მტრებიც კი სწუხდნენ მის მძიმე ავადმყოფობაზე“³.

ი. მაჩაბლის ჯანმრთელობის მდგომარეობამ საზოგადოების თანაგრძობა გააძლიერა მისდამი, მაგრამ გვიან იყო. 1898 წლის 26 ივნისს ი. მაჩაბელი უგზო-უკლოდ დაიკარგა.

ჩვენს პუბლიკაციაში მოტანილი საბუთებიდან ჩანს, რომ ი. მაჩაბელი 1898 წლის 26 ივნისს დილის 4 საათზე ბინიდან გასულა და შემდეგ აღარ დაბრუნებულა. ეს ამბავი იმ დღესვე გახდა ცნობილი მთავრობის ორგანოებისათვის და მაშინვე შედგომიან მის ძებნას და საქმის გამოძიებას. გამოძიების შედეგად შექმნილი დოკუმენტაციიდან ნაწილმა ჩვენამდეც მოაღწია. ამ მასალებია მიხედვით შესაძლებელი ხდება მაჩაბლის დაკარგვის ზოგიერთი მომენტის დადგენა.

თბილისის პირველი უბნის ბოქაულის მიერ შედგენილ ოქმში აღნიშნულია, რომ ი. მაჩაბელი ოლღას ქუჩით (ეხლანდელი ლენინის ქ.) მიმავალი საბებიო ინსტიტუტის პირდაპირ დილით ადრე უნახავთ 1 უბნის პოლიციე-

¹ მართალია, ბანკის სახსრებიდან ზოგი რამ ქართული ეროვნული კულტურის განმტკიცების საქმესაც წმარდებოდა, როგორც იყო, მაგალითად, ქართველთა შორის წ. კ. გამაგრცლებელი საზოგადოებისათვის დახმარება, ქართული სკოლების მოწყობა, თეატრის აღორძინება და სხვა, მაგრამ ამისდამიუხედავად სათავადაზნაურო ბანკს ქვეყნის აღორძინების საქმეში არც იმდენი სარგებლობა მოუტანია, რომ ეს ვალდებულ მსხვერპლად ღირებულყოფ.

² ეურნ. „კვალი“, 1897 წ. № 23.

³ ეურნ. „მწყემისი“, 1897 წ. № 12.

ლებს (გოროდოვოებ-) კუშამალოვსა და ნაუმ ბადალოვს. ხენიბული პოლიციელების ჩვენებით, ი. მაჩაბელი 26 ივნისს დილის 4 საათზე „სრულიად მშვიდად“ მიდიოდა გოლოვინის პროსპექტისაკენ (ახლანდელი რუსთაველის პროსპექტი).

„მავე საბუთის მიხედვით 26 ივნისს დილის 4 საათზე, ი. მაჩაბელი უნახავს მისი ბინის პირდაპირ მცხოვრებ მეპატრონე ანტონ ერადეს. ერადის ჩვენებით აივანზე გადმოდგარ ი. მაჩაბელს ქუჩიდან რუსულ ენაზე ესაუბრებოდა ვილაც ვერაპულ ტანსაცმელში ჩაცმული კაცი. რუსული ენის უცოდინარობის გამო ერადეს საუბრის შინაარსი ვერ გაუგია. ამ გარემოებას ადასტურებს ოლღას ქუჩაზე მცხოვრები მარიამ ცისკარიშვილიც, რომელსაც აგრეთვე დაუნახავს, რომ 26 ივნისს დილის 4 საათზე აივანზე გამოსულ ი. მაჩაბელს, ქუჩიდან ვილაც კაცი ელაპარაკებოდა.¹

¹ სხვა საბუთის მიხედვით ეს უცნობი კაცი უნდა გოვლილია ლეე ტოლსტოის უფროსი ვაჟი, რომელიც იმ დროს (ივნისის დასაწყისიდან) თავის ძმასთან ერთად თბილისში სასტუმრო „ბოიარსკიე ნოჰრა“-ში ცხოვრობდა. ლ. ტოლსტოის ვაჟი ი. მაჩაბლისათვის გაუცნობიანი დუხობორების საქმესთან დაკავშირებით იმ დროს გადასახლებულ ილია ნაჯაშვიის ნათესავებს და ამის შემდეგ ტოლსტოი და ი. მაჩაბელი ერთმანეთს ხშირად ხედებოდნენ, როგორც ნაჯაშვიის, ისე მაჩაბლის ბინაზე.

ლეე ტოლსტოის ვაჟები მამის დავლებით იყვნენ ჩამოსული თბილისში და უცხოპო-რების კანდაში გადასახლების საქმეს სულმძღვენელობდნენ.

ლეე ტოლსტოი, როგორც ცნობილია და საარქივო საბუთებიდან ჩანს, დიდად თანაუგრძნობდა მეუის მთავრობის მიერ შევიწროებულ დუხობორებს და მათ აქტიურ დახმარებას უწყევდა კანდაში გადასახლების საქმეში.

ამ მიზნით მან ბერკუერ იზუამდგომლა კეკელიძის მთავარმართებლის გოლიცინია წინაშე, რათა ამ უკანასკნელს გამოეთხოვა მთავრობის იგბართვა დუხობორების სახლგარეშე გამგზავრების შესახებ.

1897 წელს პრინციპულად გადაწყვედა დუხობორების გადასახლების საკითხი, მაგრამ ფაქტობრივად მათი გადასახლებისათვის სამხადის თითქმის ერთი წელი დასჭირდა.

1898 წლის ივნისში უკვე მზად იყო დუხობორების პირველი პარტია ბათუმიდან სახლგარეშე გასამგზავრებლად. (ბათუმში ზეკრებილ დუხობორებს პოლიციამ ხელწერილებიც ჩამოართვა. რომ ისინი გადასახლებიდან უკან აღარ დაბრუნებულყვენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ციხიორში გადასახლება მოელოდათ), ლეე ტოლსტოიმ გადასახლებლად განმზადებულ დუხობორებს მატერიალური დახმარებაც აღწოწინა. მან 35,000 მანეთი გადასცა დუხობორთა დამხმარე კომიტეტს.

დუხობორების გამგზავრებას მხოლოდ ერთი გარემოება აბრკოლებდა, მათ არ ჰქავდათ ინგლისური ენის მცოდნე კაციაგყოლი, რომელიც ნიკებმარებოდათ გემის ადმინისტრაციასთან მოლაპარაკების და ურთიერთობის საწარმოებლად.

1893 წლის 4 ივნისს ლეე ტოლსტოი ამის შესახებ კეკელიძის მთავარმართებელს გოლიცინს შემდეგ სწერდა: *Английское общество Быверов, оставившее комитет для помощи переселяющимся с Кавказа духоборам, просит меня выслать в Батум человека, который бы мог помочь духоборам в сношениях с пароходными компаниями. Я бы хотел направить туда знакомого мне... моего человека Льва Суллержикского, знающего морское дело и могущего объясняться по английски. Но для этого нужна разрешено вашего вмешательства, о котором я прошу вас.* (ქსა, ფონ. 1087, საქ. 1059)

კეკელიძის მთავარმართებელმა ნება დართო სულერჯიკის ყირიმიდან (სადაც ის იმ დროს იმყოფებოდა) ბათუმში ჩამოსულიყო, ხოლო ლეე ტოლსტოის დეჰემით აცნობა:

ამ კაცის წასვლის წმინდვე ი. მაჩაბელიც უმალ გაასოფლა ბინადან და გამგზავრებულა ქალაქის მიმართულებით.—გოლოვინის პროსპექტისაჲს. (იხ. საბ. № 37).

იმავე დღის 12 საათზე მაჩაბელს პუშკინის ბაღთან შეხვედრია მისი ნაცნობი მეკრავი ანდრია ფაველენიშვილი, ხოლო დღის 1 საათზე ავლაბრის ხიდზე ნი-მავალი მაჩაბელი უნახავს ექიმ ალექსანდრე იაკობია ძე მამინოს და მისალმებია მას. (საყურადღებოა აღინიშნოს, რომ ამ დროს სწორედ ავლაბრის ხიდის მასლი-ბლად, რიყის ქუჩაზე დაბანაკებული იყო საზღვარგარეთ გამგზავრების მოლო-დინში დუხობორების ერთი ჯგუფი). ამის შემდეგ მაჩაბლის მხახველი საბო-თებიდან აღარავინ ჩანს.

თბილისის საოლქო სასამართლოს პროკურორის წარდგინებაში აღ-ნიშნულია, რომ ი. მაჩაბლის დაკარგვის შემდეგ გორის სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობის (სადაც ი. მაჩაბელი დირექტორ-განმკარგულებლის თანამდებო-ბას ასრულებდა) საქმეები და ფული 8.000 მანეთი სრულ წესრიგში და უკლებლივ აღმოჩნდა მის ბინაზე. ამავე საბუთებიდან ჩანს, რომ დაკარგვის წინაღობით, 25 ივნისს, ი. მაჩაბელს ბანკიდან გამოუტანია მისი კუთვნილი 2.000 მანეთი, რაც თან წაუღია.

1898 წლის 5 ივლისს ეურნალი „კვალი“ ნწყუბარებით აუწყებდა ქარ-თველ საზოგადოებას ი. მაჩაბლის დაკარგვის შესახებ: „ეს ათი დღეა ივანე მაჩაბელი დაიკარგა. პოლიცია, ნაოესაღები და მეგობრები დაძებნენ, შარა დღემდის მისი კვალიც ვერ აღმოაჩინეს. უტყვევლია, აქ რალაც დიდი საი-დუმლოება უნდა იყოს და, როგორც ჩანს, ამის გამოაშკარაება დიდ დროს მოითხოვს“.¹

„X сопровождению Сулержицкии духовоборов на остров Кипр ирениатствий не имели при условии получения ими установленного заграничного паспорта“. (ცხა, ფან, 1087, საქ. 1059). მაგრამ სულერეციის საზღვარგარეთის პასპორტის მიღება მეტად გაუძნელეს და გაუჭიანუეს პოლიციის დეპარტამენტში.

შინაგან საქმეთა მინისტრი კი კავკასიის პეტავრმართებულს აფრთხილებდა, რომ მას არ დეშე: ტოლსტოველების დაბლუება ან რაიმე ურთიერთობა დუხობორებთან და თანაც ატყობინებდა, რომ მას შეუფერებლად მიანია ლვე ტოლსტოის მოძღვრების ერთ-ერთი თაჲ-გამოდებული მიზღვერის სულერეციის ბათუმში შექმნილ დუხობორებთან შეხვედრა.

ლვე ტოლსტოის მრავალჯიან შემდგომობისა გოლოვინისადმი და უკანასკნელის მიერ შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი ახსნა-განმარტების გაგზავნის შიღვად სულერეციკიმ საზღვარ-გარეთ გამგზავრების პასპორტი მხოლოდ 1898 წლის დეკემბრის დამღვეს მიიღო, როდესაც დუხობორებია უკანასკნელი (ნესამე) პარტია მიემგზავრებოდა კანადაში.

დუხობორების პირველი პარტია კი, რომელიც იმავე წლის ივნისიდან უკვე ბათუმში იმყოფებოდა, უბინაობითა და უსახსრობით შეიწროებული მეტად ღელავდა, და მოითხოვდა დეჲქარებიათ მისი გამგზავრება საზღვარგარეთ. (ტოლსტოის ვუების მიყადინებით და ხელ-მღვენელობით ამ პარტიის გადასახლება ივლისიდან მოეწყო).

ლვე ტოლსტოის უფროსი ვაჟის და ი. მაჩაბლის დახლოება და ხშირი შეხვედრები ივნისის განმავლობაში, საფიქრებელია. ამ გარემოებით აიხსნებოდა. ტოლსტოის ვაჟები ეტებ-დენ ინგლისური ენის მოღვე კაც დუხობორების დასახმარებლად. ი. მაჩაბელს კი (რომელ-საც საზღვარგარეთ ჰქონდა მიღებული განათლება და რომელიც კარვად ფლობდა ინგლისურ

¹ ეურ. „კვალი“. 1898 წ., № 28.

საბუთები და აგრეთვე მახლობელთა განცხადებანი ადასტურებენ, რომ საჟურნალო და საზოგადოებრივ მუშაობას ჩამოშორებული, მძიმედ დაავადებული, უსაგნოდ დარჩენილი ი. მაჩაბელი, რომელიც აკაკის დახასიათებით „შრომის მოყვარე იყო, მოუსვენარი, უსაქოდ ვერ დაოგებოდა“, სასოწარკვეთილებამ მოიცვა და განეშორა სამშობლოს იმ გადაწყვეტილებით, რომ არასოდეს აღარ დაბრუნებულყო. ეს გადაწყვეტილება, როგორც საბუთებიდან ჩანს, იცოდა ი. მაჩაბლის მეუღლეც — ანასტასიამ (იხ. საბ № 37) ამას ი. მაჩაბლის ასული ელენე ჩერქეზიშვილიც ადასტურებს, რომლიც ვადმოცემით, დედა მისი — ანასტასია მაჩაბლისა — სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებამდე დარწმუნებული იყო, რომ მისი საყვარელი მეუღლე გადაიფიქრებდა და დაბრუნდებოდა.

ი. მაჩაბლის დაქარგვის წლისთავისადმი მიძღვნილი აკაკის წერილიც „რალა მკედარი და რალა შინმოუსვლელი“ ამას გვაფიქრებინებს. ამ წერილში აკაკის ი. მაჩაბლის სამშობლოდან გადახვეწის მიზეზად უკუღმართი რეაქციული რეჟიმი და საზოგადოებრივი ასპარეზიდან მისი ჩამოშორება მიაჩნია. „რამ აიძულა ის კაცი (ი. მაჩაბელი — ი. ი.), რომ გაქცეულიყო“ — სვამს კითხვას ხსენებულ წერილში აკაკი და დაასკვნის — თავდაპირველი მიზეზი ეს თესვი უბედურებისა მისი საზოგადო მოღვაწეობა იყო¹.

საფიქრებელია, რომ აკაკი წერეთელს, რომელიც 25 ივნისს ღამით მაჩაბლისას იმყოფებოდა, მისი ერთგული მეგობარი თავისი გადახვეწის საიდუმლოებას გაანდობდა: ი. მაჩაბლის დაქარგვის გამო ერთ-ერთ შეკითხვაზე აკაკიმ ასე უპასუხა: „კაცმა რომ საიდუმლოება გაგანდოს, როგორ გააცხადებო“.

ი. მაჩაბლის სახსოვრად დაწერილი აკაკის ლექსი „პატარა ამბავი“ ამ მხრივ მეტად საგულისხმო და ბევრის მთქმელია.

ამ ლექსში აკაკი, გვიხასიათებს რა იშვიათის სისწორით ი. მაჩაბლის უმწიკველო საზოგადო მოღვაწეობას, მის დაქარგვაში ბრალს დებს უკუღმართ რეჟიმს და საზოგადოების გულგრილობას. ლექსში ვადმოცემულია ი. მაჩაბლის ობლების (ქალ-ვაჟის) საუბარი მ. მის მეგობართან — „მოიუც სტუმართან“ (ივულისხმება აკაკისთან) და ქარაგმულად რამდენადმე გახსნილია მისი დაქარგვის საიდუმლოება.

აკაკისის დიდი ინტერესის გამო მოგვყავს ეს ლექსი მთლიანად²:

ენას ჯერ კიდევ 1897 წლიდან. როდესაც პრინციპულად გადაწყდა დუხობორების გაუასახლება, გადაწყვეტილი ჰქონდა სამშობლოდან გადახვეწა ეს გადაწყვეტილება, როგორც საბუთებიდან ჩანს. მაშინ ნათესავებმა და მეგობრებმა გადაათქმევინეს. ამ ინტერესთა დამთხვევამ შესაძლოა გადაწყვიტა ი. მაჩაბლის გამგზავრება უცხოეთში დუხობორების პირველ პარტიასთან. ის ვარაუდობს, რომ ღვევ ტოლსტოის ვაჟი 26 ივნისს დილის 4 საათზე ი. მაჩაბლის სახლთან აღმოჩნდა, გვაფიქრებინებს, რომ როლსტოი მომხდარ ამბებთან უკილოდ კავშირში უნდა ყოფილიყო. როგორც ეს გამოიძიებააც ენიშნა თავის დროზე. როგორც ცნობილია. გადასახლებულ დუხობორების ერთი ნაწილი დაილუპა ჯერ კიდევ გზაში ვიდრე კიპროსამდე მიღწევდა. სოლომეორე ნაწილი ამოწყდა თვისი კიპროსზე მალარიისაგან. საფიქრებელია, რომ ამ დღეებში ი. მაჩაბელიც იყო.

¹ იხ. აკაკის წერილი „რალა მკედარი და რალა შინ მოუსვლელი“.

² ამ საგულისხმო ლექსზე, რომელიც მაჩაბლის გადახვეწას ამუღავნებს, სამწუხაროდ, ფლემდე არაა ჩუქრადღება არ შეუჩერებია.

გვითხარ, ძიავე: მაშაჩენნი
სად წავიდა და ან როდის,
რომ არსად სჩანს ამოდენ ხანს
დაგვივიწყა და არ მოდის.

„ღედა ამბობს: მაშინ გეტყვით,
თუ არ გატეხთ მის ანდერძსო
და ქვეყნის ვალს აასრულებთ,
თქვენ წილს ხვედრს და თქვენ-თქვენ კერძს“.

„რა ვალია ქვეყნის ვალი
ან ანდერძი ჩვენი მამის?
ამ თავითვე გვსურს შეტყობა
შენგან, ძიავე, მხოლოდ ამის“.

ასე სთხოვდნენ ერთხელ სტუმარს
ორი და-ძმა პაწაწინა,
და მათ გამგონ მოხუცებულს
თვალთ ცრემლღები მოედინა.

ოხვრით უთხრა: „ეჰ რა ვითხრათ:
ჯერ ადრეა ხომ თქვენთვის ეს,
მისი ქცევა, მისი ღვაწლი,
დიდებმაც რომ ვერ გაიგეს.

„მაგრამ გეტყვით: მუშა იყო,
ქვეყნის მუშა, სამსხვერპლოდ მზა,
და სიწმინდით გაიარა
ამ ცხოვრების მან მოკლე გზა.

მართლის მთქპელი, მართლის ჩქნელი“
გულკეთილი, ენაწარე!
საპირადოდ არ ჰყოლია
არც მტერი და არც მოყვარე!

„საზოგადოს მიმდევარი,
ივიწყებდა კერძოს ხშირად;
ქვეყნის ლხინი ლხინად უჩნდა,
ქვეყნის ჰირი სჰირდა ჰირად.

„ერთხელ მითხრა: „ცოლსა და შვილს
მოვეკიდე იმ განზრახვით,
რომ ვაუმარდე გასაჰირში
აღერსით და მაჲი ნახვით.

„და, ხომ ხედავ, მადლობა ღმერთს.
ამისრულდა ეს სურვილი,
რალას მიზამს გარეთ მწარე,
თუ შინ მელის რამე ტკბილი“.

„ასე გრძნობდა ვით მოღვაწე
უძლეველად თავის მგონი,

მაგრამ, ვაი რომ სულ სხვაა
ქვეყნის წესი და კანონი.

„უსამართლო, უკულმართი,
რაც არ სურს, არ ვაიგონებს,
ან სულ გასრესს მის მეურჩეს,
და ან ბოლოს დაიმონებს.

„შამათქვენსაც ეს ხედა წილად
იმ უსწორო ბრძოლა ომში,
და ნიშანში ამოიღეს
უსამართლოდ თვისვე ტომში.

„არ ყოფნა სჯობს მაშინ ყოფნას,
როცა მეფობს მრუდე ძალა“
ასე სთქვა და ცხოვრებას სულ
მოეშორა, მოეცალა.

„მაგრამ როგორ, ჯერ არ ვიცით.
მეტი რომ ვსთქვათ, არ გვაქვს ნება.
ჯერ ეს იყოს, რაც ვითხარით,
და მერე კი სხვაც იქნება“.

აქ საინტერესოა პოეტის განცხადება იმის შესახებ, რომ სასოწარ-კვეთილებამდე მიყვანილი საზოგადო მოღვაწე ი. მაჩაბელი „ცხოვრებას სულ მოეშორა, მოეცალა,“ და მეორე „მეტი რომ ვსთქვათ, არ გვაქვს ნება“. პოეტის დაპირება გაემტკიცებოდა, როგორც იყო შემდეგი სვებედი და. კარგულისა „და მერე კი სხვაც იქნება“, სამწუხაროდ საიდუმლოებად დარჩა-ამგვარად, საარქივო საბუთების და სხვა მასალების მიხედვით დანამდვილებით ირკვევა, რომ ი. მაჩაბელი 1898 წლის 26 ივნისს, დილის 4 საათზე არ დაღუპულა. ის იმ დღეს, როგორც საბუთებით მტკიცდება, დილის 4 საათზე სახლიდან გასულა და ნაშუადღევის პირველ საათამდე ჯერ კიდევ ქალაქში იმყოფებოდა. იმ დროს გავრცელებული ხმები და მითქმა-მოთქმა ი. მაჩაბლის 26 ივნისს დილის 4 საათზე საკუთარ ოჯახში დაღუპვის შესახებ განზრახ შეთხზული ჭორები იყო ზოგიერთი საზოგადო მოღვაწის განსაქიქებლად მოგონილი.

არსებული საარქივო საბუთები და მასალები კი გვაფიქრებინებს, რომ მძიმე სენით შეპყრობილი და სასოწარკვეთილებამდე მისული ი. მაჩაბელი სამშობლოდან გადაიხვეწა და სამუდამოდ დაიკარგა.

საგულისხმოა საარქივო საბუთებში დაცული ცნობა იმის შესახებ, რომ სასოწარკვეთილი ი. მაჩაბელი ერთი წლის წინათაც აპირებდა ოჯახის დატოვებას და სამშობლოდან გადახვეწას იმ მიზეზით, რომ ოჯახს ამ ყოფაში ბედნიერებას ვერ მოვუტანო. ეს გადაწყვეტილება ცოლმა, ახლო ნათესავებმა და მეგობრებმაც იცოდნენ.

ი. მაჩაბლის ამ გადაწყვეტილების სისრულეში მოყვანას (როგორც ეს ზემოდაც შევნიშნეთ), ვფიქრობთ, ხელი შეუწყო დუხობორების გადასახლე-

ბამ, რომელიც სწორედ მაშინ (1898 წლის ივნის-ივლისში) მიმდინარეობდა, როდესაც ი. შაჩაბელი დაიქარგა.

უსაგნოდ დარჩენილი ი. შაჩაბლის ბედი, რომელმაც გადაწყვიტა სამშობლოს სულ გასცლოდა, რომ თავის საყვარელ მამულშიაც კი არ დამარხულიყო, ნ. ბარათაშვილის ბედს გვაგონებს, რომელმაც აგრეთვე „მრუდე ძალით“ და უსაგნობით შეძროწუნებულმა გადაწყვეტით წარმოსთქვა:

„ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში ჩემთა წინაპართ საფლავებს შორისო“.

განსხვავება მხოლოდ ის არის, რომ ბარათაშვილის ეს წინასწარმეტყველება თუმცა შესრულდა, მაგრამ მადლიერმა ქართველმა ხალხმა მისი ცხედარი ძონაბა და მშობლიურ მიწას მიაბარა. ი. შაჩაბლის ცხედარი კი დღემდე არ ვიცით, რომელმა მიწამ მიიბარა. არ ვიცით, სად განისვენებს ქართული დემოკრატული პრესის ეს თავგანწირული რაინდი.

* * *

ქვემოთ ჩვენ ვაქვეყნებთ საარქივო მასალებს, რომლებშიაც ასახულია ი. შაჩაბლის მოღვაწეობა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში, ი. შაჩაბლის საკურნალო მოღვაწეობა და მისი ბრძოლა მეფის ცენზურის წინააღმდეგ. მასალები შეიცავს აგრეთვე ბიოგრაფიულ ცნობებს და კერძოთ ი. შაჩაბლის დაქარგვის ამბავს.

აუბლიკაციაში წარმოდგენილია სულ 37 საბუთი, რომლებიც დაკულია საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივის კავკასიის. საცენზურო კომიტეტის, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების, კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიის, თბილისის გუბერნიის ჯანდარმთა სამმართველოს, სასინოლო კანტორის და განსაკუთრებულ საქმეთა ფონდებში.

1. 1554 წლის აპრილის 22.—ივანე ნაჩარალის დასაღვრის პეტრიკული მოწიება.

პეტრიკის წიგნის წლისა ნაწილი პირველი დამატებულიათვის.

საუბლავი დასაღვრულთა.	თემი და დღე.	წესდებოდა		წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი
		დღე	დღე				
მეტი	დღე	დღე	დღე	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი
მეტი	დღე	დღე	დღე	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი
დ.	დღე	დღე	დღე	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი	წოდება, სახელი, მ. შის სახელი და გვარი

ხელის მოწერა
მოწიებთა, რომელთა
თავა ჩაწერა
სურვილისამებრ.

ვინ აღატრულა
სადგომლო
წაულისდებოდა.

დღევანდელ იონაზე
ერთი კვლევა-სემ
ნახსენებოდა.

თ. არსოდ ი. ი. ნი. ნი. ნი.
ანდრეი ი. ი. ი.

გორის უბანის სოფლის
თავადაწმინდის უბანის
გორის სკანინის-მე ნ. ჩა-
ბული მართლმადიდებლის
სარწმუნოების აღს. რედაქცია
და რეგულირების ქობულ-
ნისით უკლებლივ ცოლი
მისი ნატალია გი. რ. რ. რ.
ასული სიმბილი სოფლის-
ნის სარწმუნოებისა.

ქსა, ფონ. 489, საქ. 1041. დედანი, ხელით ნაწერი.

2. 1880 წლის მაისის 8.—ივანე მაჩაბლის მოხსენება ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი „შეხახებ ოთარ ტუტურ მონარიძისაგან წარმოდგენილი წიგნისა მოთხრობანი ბუნებითი-მეცნიერებიდგან“, რომელსაც დევიზადა აქვს: „სწავლა ხინათლეა, უსწავლელობა სიბნელე“, „მამაძამური ანდაზა“, „რაც რომ იცი, ის ზურგზე ხომ არა გკიდია“, „გონიერული ანდაზა“.

ამ წიგნში არის ორი განყოფილება: პირველშია აწერილი ბუნება, დედამიწა, მზე, ვარსკვლავები და სხვადასხვა ბუნების მოვლენა; მეორეში ცალკე სტატიებად სხვადასხვა გვარის ცხოველების აღწერა და არ ვიცი, წიგნის ბოლოში მოქცეული სტატიაც „ვაშლის ხე როგორ იზრდება“, ცალკე განყოფილებას შეადგენს თუ არა.

მკითხველს, რასაკვირველია, მე ბავშვზედ არა ვლაპარაკობ, რადგანაც საეკეოა, რომ ამ წიგნში ბავშვმა თავის კუთხის საზრდო იპოვოს რამე, მკითხველს პირველად ის გააკვირვებს, რად მიუღია შემდგენელს ნოეს დროინდელი სისტემა, და ლაპარაკობს ჯერ ძნელს საგანზედ და მხოლოდ ბოლოში ადვილზედ, როდესაც თითქმის მთელს ევროპაში ეხლა სხვა გზას დასდგომიან. შემდგენელი ბავშვს ჯერ სიტბოზედ ელაპარაკება, სიცივეზედ, სიტბოს ერთგვარად განაწილებაზედ, დედამიწის, მთვარის მოძრაობაზედ, რომელიც მეშვიდე კლასის მოწაფეებისათვისაც კი ძნელად გასაგებია და მხოლოდ შემდეგ ლაპარაკობს იმისთანა საგნებზედ, რომელიც შედარებით უფრო ადვილია, მაგ. სხვადასხვა ცხოველების ცხოვრებაზედ. ამას გარდა ეხლა ყოველი სახელმძღვანელო, რომელიც კი ბუნებისმეტყველებას შეეხება, ან ერთს პროგრამას მისდევს, ან მეორეს, ან სულ უბრალო ცხოველებიდან იწყებს, მაგ., რომელიც თვალითაც კი ვერ გაიჩივიან და შემდეგ თანდათან უფრო რთულს ცხოველებს შეეხება, ბოლოში მოაქცევს მაწოვართ და სულ ბოლოს ადამიანს; ან კიდევ ადამიანიდან იწყებს და მისდევს სულ უბრალო ცხოველებამდე, ამ სახელმძღვანელოს შემდგენელს ეს ორი სისტემა თითქო ერთად შეუერთებია. ჯერ ლაპარაკობს ბუნების მოვლენებზედ, შემდეგ მწოვარ ცხოველებზედ, მერე ფრინველებზედ, გველებზედ, მწერებზედ და მხოლოდ კალიისა და ფუტკრის შემდეგ უღირსებია ადამიანისთვისაც ყურადღება. უეცრად, რაღაც მანქანებით, ადამიანზედ საუბრის შემდეგ შემდგენელი გვიამბობს „ვაშლის ხე როგორ იზრდება“ და ათავენს კიდევ წიგნს.

ეს სისტემის უქონლობა შიგა-და-შიგა ძალიან ეტყობა წიგნსა. მე არ შემიძლიან ავიხსნათ, რა მიზეზით დაუწყებია სტატიები ისე როგორც წიგნშია და არა სხვაფრივ. რად იწყებს მეორე განყოფილებას ცალკე სტატიით ცხენზედ და არა ძალზედ, ან ირემი ცხვარსა და ღორს შუა რად მოუქცევია. ან ლომმა და ვეფხვმა რა დაუშავა, რომ სხვა ხორცმჭამელ ცხოველებს დააშორა და მიაწუნებს დაუახლოვა. მთელს წიგნში თქვენ ვერა ნახავთ იმისთანა ადგილს, რომელიც საერთოდ შეეხებოდეს რომელსამე ცხოველთა განყოფილებას. საერთო, საზოგადო ნიშნები არ არის გამოხა-

ტული. მაგ. ფრინველების თაობაზედ არ არის ნაამბობი ღირსშესანიშნავი და ყმაწვილებისათვისაც დიდად სასიამოვნო გასაგონი ჩვეულება ფრინველებისა, მათი გარდასახლება ზაფხულ-ზამთრობით. მათი წესი ფრენის დროს, როგორ მწკრივად გაებმიან ხოლმე ჰაერში და როგორ ჯერზედ სცვლიან მოწინავეს, რომელიც სხეებზედ მეტად იღლება. მხოლოდ ერთს ადვილას არის ნაამბობი, რომ ფრინველები ორ დასად გაიყოფებიანო. ერთის შვილები სუსტნი გამოიჩიებიან ხოლმე კვერცხებიდან, როგორც მაგ. ბულბულის და მეორეებს კი, რა წამს ბარტყები გამოუვლენ, მაშინვე სირბილი შეუძლიანთო. ამას შემდგენელი ამბობს იხვისა და ბულბულის თაობაზედ, მაგრამ მოისმინეთ, რას აპბობს შემდგენელი საკუთრივ ბულბულზედ და რა ნიშნებით უნდა გაარჩიოს იგი სხვა ფრინველებში „ტანით ბულბული ბელურა ჩიტის ტოლაა, მარტო იმაზედ სუფთა და წვრილი, ხელების მაგიერ აქვს ორი ფრთა, გვერდებზედ ტანი დანდობილი აქვს ორ ფეხზედ, რომლებზედაც და სხვა“.

თითქო მარტო ბულბულსა აქვს ორი ფრთა და ორი ფეხი და თითქოს ეს ნიშნები ყველა ფრინველების ნიშნები არ იყოს.

თლმცა ამ წიგნის სისტემა სრულიად გამოუდევარია, მაგრამ რაც არის აწერილი, ნამდვილია და შეცდომა ძალიან ცოტაა გარდა ზოგიერთი ფაქტებისა, რომელთა გასწორება ადვილია, მაგ. ეგრესის წყალი 20 გრადუსზედ ყინდება (ყინდება ორნოც გრადუსზედ), ხერხემლის ძვლის ტვინიც მბრძანებელია როგორც სხეულის ნაწილებისაო და სხვ.

უმთავრესი შეცდომები შემდგენელს უფრო იმიტომ მოსვლია, რომ ცდილა მეტად ლამაზად გამოეხატა თავისი აზრი: ამიტომაც სწავლას ბერკაცს უძახის, ვაშლის თესლს—პაწაწა ყმაწვილს და სხვა. ანას გარდა მეტად ჰყვარება შემდგენელს ენერგიული მოქმედება: ყველაფერი ერთ-წამსა მოხდება ხოლმე იმის წიგნში: „ქარი რომ აღარ იყოს ქვეყანაზედ, ერთ-წამს ხოლერა გაჩნდებოდა და მოქლს კაცობრიობას იმსხვერპლებდა“.

ის ნაწილი ამ წიგნისა, სადაც სხვადასხვა ცხოველებია აწერილი, სამაგალითოდ ჩაითვლება, თუ შევადარებთ იმ ნაწილს, სადაც ბუნების მოვლინებანი არიან აწერილნი. აქ წამდაუწყებ შემდგენელი ლაპარაკობს, რომ სწავლა კარგი რამ არისო და თავის გადადებით აზიზლებს ადამიანის სწავლასაც და იმის ნაყოფსაც. შემდგენელი გროვან ამბობს:

ღმერთმა კაცს მისცა თიქრი და გააჩინა ყველა ეს იმიტომ, რომ კაცმა ის ფიქრი აფარჯიშოს, გაიძნოს ეს ყველა ღვთის გაჩენილი და იქიდან შეიტყოს ღვთისა და ქუთის დიდება, ან რა იცის იმ კეთილმა უბირმა ბერკაცმა (ე. ი. სწავლამ) და სხვა დანარჩენი შეიძლება თითონ წიგნიდამ ამოიკითხოთ. ესევე სწერია მესამე გეგმაზედ.

მეტსრე გვერდზედ დედამიწის გაჩენაზედ ამბობს: ან განა ღონიერი ღმერთი ასე უგონო საქმეს გაპმართავდა, რომ ვარსკვლავები და მზე, რომლებიც ათასჯერ ჩვენ მიწაზედ დიდნი არიან, ან კიდევ მთელი ქვეყნიერება ჩვენ პაწაწა მიწას ვარს ურბენდეს და ეს კიდევ იღვეს დინჯაჲ?! ეს გახლავთ აეტორის მეცნიერული საბუთი.

მოელი ეს განყოფილება საეცა ამვეარი აზრებით და რა გასაკვირველია, რომ ავტორს ბუნების მოვლენათა ასახანელად ცოტა გზა არეოდეს და ასე გეიხსნიდეს დედამიწის ტრიალს. გვ. მეცხრე ქვემოდა.

მოელის წიგნის ფრაზები სიტყვა-სიტყვით რუსულიდამ არის გადმოღებული და შეუცვლელად დაწერილი. მაგალითების დასახელება საჭირო არ არის. გადაშალეთ, სადაც გნებავთ და მაგალითი იქნება. ჩემის აზრით ამ წიგნის დაბეჭდვა შეუძლებელია. თუ მაინც და მაინც მივიღებთ მხედველობაში, რომ ქართულს ენაზედ არა გვაქვს ანგვარი წიგნი, შეიძლება მეორე განყოფილება შეივსოს, გასწორდეს და ისე დაიბეჭდოს, რადგან მასში უფრო საინტერესო სტატიებია, და ადვილად შესაგნებიც. პირველი განყოფილება კი სრულებით უნდა გადაკეთდეს, ხელმეორედ დაიწეროს. ჯილდოს ღირსი ეს წიგნი არ არის. ი. მაჩაბელი.

ცსსა, ფონ. 461, საქ. 30, ფურ. 3, 4. ი. მაჩაბლის ავტოგრაფი, სათაური საბუთისაა.

3. 1881 წლის ნოემბრის 25.—კავკასიის საცენსურო კომიტეტის დადგენილება ივანე მაჩაბლის უკრანალ „ივერიის“ თანარედაქტორად დაშვების შესახებ.

С л у ш а л и: Прошение редактора журнала „Иверия“ кн. Чавчавадзе, дворянина Сергея Месхи и кандидата естественных наук кн. Изана Мачабели относительно предоставления из них кн. Мачабели права соредакторства с кн. Чавчавадзе вместо г. Месхи.

О п р е д с л а и: Ввиду заявления кн. Мачабели по естествознанию и библиографии по редакции „Иверия“, Комитет, с своей стороны, не встречает препятствий к предоставлению ему права соредакторства с кн. Ильей Чавчавадзе, о чем и представить на благоусмотрение начальника Главного управления. Модзалевский.

ცსსა. ფონ. 460, საქ. 480, ფურ. 71. დეკანი, ხელით ნაწერი.

4. 1883 წლის მაისის 30.—მოვარსართებლის მოვარსამმართველოს უფროსის კანცელარიის მიმართვა კავკასიის საცენსურო კომიტეტისადმი გასეთ „დროების“ რედაქტორობის სერგეი მესხის მიერ ივანე მაჩაბლისათვის გადაცემის შესახებ, № 1691.

Преисправляя при сем заявление редактора газеты „Дрѣзба“ Сергея Месхи и дворянина Николая Кананова относительно пере-

дачи первым редакторства князю Ивану Мачабели и об освобождении от этой обязанности второго, т. е. Кананова, и возвратив два представления Цензурного комитета за № № 432 и 243, по сему же предмету, Канцелярия по приказанию г. начальника Главного управления, имеет честь покорнейше просить Цензурный комитет, по соображению означенных новых заявлений Месхи и Кананова с возвращаемыми приложениями, постановить окончательное по оным заключение, которое и внести в Главное управление на утверждение. Правитель канцелярии—Якимов. Заделопроизводитель Н. Мелик-Нубаров.

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 552, ფურ. 17. დედანი, ხელით ნაწერი.

ნ. 1883 წლის ივნისის 21.—შთავარსამართველოს უფროხის მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი გაზეთ „დროებაზე“ საგამოცემლო უფლებათა გ. ქართველიშვილისათვის და სარედაქტორო უფლებათა ივანე მაჩაბლისათვის გადაცემის შესახებ, № 2323.

По докладу г. главноначальствующему просьбы редактора—издателя газеты на грузинском языке „Дრობა“ (время) Сергея Месхи и представления Цензурного комитета от 8 сего июня за № 385 по снятельству изволил разрешить г. Месхи передать издательские свои права дворянину Георгию Картвелову, а редакторские обязанности князю Ивану Мачабели согласно изъявленному ими последними желанию.

Об этом уведомляю Цензурный комитет на зависящее распоряжение. Начальник Главного управления генерал-лейтенант Старосельский. Правитель Канцелярии Якимов.

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 552, ფურ. 19. დედანი, ხელით ნაწერი.

ნ. 1883 წლის ნოემბრის 25.—ი. მაჩაბლის მოხსენება ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი ქართული წიგნების ხალხში გავრცელების შესახებ.

ერთი საგანი ჩვენის საზოგადოების არსებობისა არის ქართული წიგნების გავრცელება ხალხში. ამ მიზნით ჩვენ უნდა შევუდგეთ, რაც შეიძლება მალე, წიგნების ბეჭდვას, მხოლოდ რომ ეს წიგნები კანცელარიაში არ დაგვიძველდეს, უნდა ჩვენს უმთავრეს ქალაქებში ავირჩიოთ სანდო პირნი, რომელთაც მიენდობოდეთ რამდენიმე ეგზემპლარის გაყიდვაც და ფულის წარმოდგენაც, რასაკვირველია, კომისიით. მე შემოძლიან თითქმის ყველა ქალაქებში ვაჩვენო ჩვენს საზოგადოებას ამისთანა სანდო პირნი, რომელნიც,

თუ იკისრებენ ჩვენ მინდობილებას, იმედია, საქმოდ გაავრცელებენ ხალხში ჩვენს გამოცემებს. ამასთანავე საჭიროა საზოგადოება ეხლავე შეუდგეს რობინზონ კრუზოს გამოცემას, რადგან როგორც თარგმანი, ისე კლიშეები მზათა გვაქვს. ი. მაჩაბელი.

ცსსა, ფონ. 481, საქ. 57, ფურ. 2. ი. მაჩაბლის ავტოგრაფი.

7. 1885 წლის იანვრის 5.—ცენზურის მიერ აკრძალული ი. მაჩაბლის სტატია.

ვინც კი ჩვენს აწინდელს ცხოვრებას ჯეროვანის ყურადღებით აკვირდება, ის უკველია, ადვილად შენიშნავდა, რომ ამ ბოლო დროს ჩვენის ხალხის მოწინავე საზოგადოებას გამოუხიზლება დაეტყო. თითქმის ყველა კუთხიდან ისმის სურვილი ჩვენის წარსულის შესწავლისა, ჩვენის ვინაობის გამორკვევისა და შეგნებისა. რასაკვირველია, როგორც ყველა ახლად დაწყებულს საქმეს, აღნიშნულს მოვლენასაც ჯერ-ჯერობით აშკარად ეტყობა ცალმხროვანი გატაცება, უკიდურესი მიმართულება, უქვეელი და უცილობელია, რომ წარსულის შესწავლა, ეროვნების აღორძინება დიდად საჭიროა აწინდელს ჩვენს მდგომარეობაში, მაგრამ მარტო ეს ვერ უშველის ხალხის ბედნიერებას, მის კეთილ-მდგომარეობას, ვერ დააყენებს მას ნამდვილის წარმატების და განვითარების გზაზედ. აქ სხვა რამეც არის საჭირო და არა მარტო დაბუდება ეროვნების ვიწრო ბუდეში.

რა არის ეს „სხვარამე“, რას უნდა ელტვოდეს, გარდა ვიწრო ეროვნული მიმართულებისა, ყველა ჰემშარიტი მამულისშვილი, როგორც საზოგადოდ, ისე კერძოდ ჩვენში, ამას ყველა განათლებული წევრი საზოგადოებისათონ შეიტყობს, თუ კი იგი აკვირდება ჩვენზედ უფრო განვითარებულ ხალხთა შინაურს ცხოვრებას. არც ერთს განათლებულს ხალხში ვიწრო მამულისშვილობითი მიმართულება და მოძღვრება არ შეადგენს დასაწყისს და დასასრულს მომქმედის პირის მოღვაწეობისას. მამულისშვილობითი მიმართულება და მოღვაწეობა მხოლოდ მაშინ არის ნაყოფიერი, როცა იგი აღმოცენილია საღს ნიადაგზედ და როცა ეს მიმართულება როგორც თავისი სივრცით და სიფართოვით, აგრეთვე დედააზრით არ ეწინააღმდეგება იმ საზოგადო მიზანს, რომელსაც უნდა მისდევდეს ყველა ხალხი, როგორც ერთი წვერთაგანი საერთო ოჯახისა—კაცობრიობისა. ეს მოხერხდება მხოლოდ მაშინ, როცა ჩვენი საზოგადოების სწავლა-განათლება ფართო კვალს დაადგება, საყოველთაო საკაცობრიო მეცნიერებას დაეწაფება. ამ შემთხვევაში მთელი ხალხის ჯან-ღონის დახარჯვა მარტოდ-მარტო ეროვნულს აღორძინებაზედ, ეროვნულის ვინაობის გამორკვევაზედ სარგებლობასთან ზარალსაც დიდს მოუტანს ხალხს აწინდელს და მომავალ ცხოვრებაში,—ღრმად ჩაუნერგავს მას მთელს ბუნებაში ცუდად შეგნებულს ხალხოსნურს ეგოიზმს, ბრიყულ თავ-მოყვარეობას, რომელმაც გარეშე თავისისა არა

იცისრა და არც უნდა იცოდეს, დააჩლუნგებს ხალხის გონების ძალას, დააწერილმანებს მის გრძნობებს.

მკითხველმა არ უნდა დაივიწყოს, რომ ჩვენს დროში სამუდამოდ დაიშარხა ის სისტემა, რომელსაც მარტო თავისი, მარტო ყველა ეროვნული „ჩვენ“ სწამდა და, ამის მეტს უჭრადღებას არას აქცევდა. ესლა ყველგან მიღებული და აღიარებულია, რომ თვითვეული ხალხი ეკუთვნის არა თუ მარტო თავის თავს, არამედ სხვებსაც, სწორედ ისე, როგორც ცალკე, კერძო პირი საზოგადოებასაც და არა მარტო თავის თავს. სწავლა-განათლება, მოზარდი თაობის განვითარება, მისი გონებითი და ზნეობითი შიმართულებაც ამ კალაპორტში უნდა იყვეს მოთავსებული და კიდევ იმიტომ, სადაც ეს ასეა, იქ ხალხის გრძნობანი და მისწრაფებანი უფრო კეთილშობილნი და წმინდანი არიან.

თუ ჩვენ ამაზედ მივაქციეთ მკითხველის ყურადღება, ეს იმიტომ, რომ გვეჩვენებინა ჩვენის მოსწავლე ახალგაზრდობისათვის თუ რა შედეგი მოსდევს ვიწრო ეროვნულს ბუდეში დაბუღებას, იმ უკიდურეს ნიშართულებას, რომელმაც თავის გარდა არა იცის—რა, და, სამწუხაროდ, არც უნდა, რომ იცოდეს. აწინდელს დროში ამის ჩვენება მით უფრო საჭიროა, რომ როგორც შევნიშნეთ, ეხლა ჩვენს ახალგაზრდობას, როგორც ჩანს უტყუარი ფაქტებიდამ, დაეტყო ეროვნული გამოფხიზლება და არა იშვიათად მოიძმის სურვილი „ყველა ქართულის“ შესწავლისა. სწორედ ამ ახალგაზრდობამ არ უნდა დაივიწყოს, რომ ეროვნულ განათლებასთანაც საჭიროა ჯეროვანი შეთვისება საზოგადო კაცობრიული მეცნიერების და მხოლოდ ის კაცი იქნება ნამდვილი მამულისწეილი, რომელსაც „თავისიც“ საკმაოდ შეუსწავლია და საზოგადო მსოფლიო მეცნიერებაც შეუთვისებია. ხსენებულმა ახალგაზრდობამ არ უნდა დაივიწყოს, რომ ერთს უკიდურესობას თან მიერე მისდევს და ამის თავიდან აცილებას ეხლა უნდა შეუდგეს, რადგანაც ეხლა ამისათვის მარჯვე დრო და ჟამი.

გარდა ყოველივე ამისა, ერთს საყურადღებო მოვლენასაც უნდა მივმართოთ, როგორც, იქნება, მკითხველსაც შევნიშნოს, ეროვნული ჩვენი გამოფხიზლება ნორჩი ქსნილებამ, პირველი ნაბიჯი და ამისათვის ძასში ბევრი შეცდომაც არის. კიდევ ამიტომ ჩვენის წარსულის შესწავლის პროგრამა ასე ვიწროა, ჩვენმა ახალგაზრდობამ ყოველთვის აზრად უნდა იქონიოს, რომ თვით წარსულის შესწავლა უნდა შეიცავდეს ცხოვრების ყოველს მხარე, ყოველს შტოს მეცნიერებისა, რომელსაც კი ადგილი ჰქონია და ექნება კიდევ მომავალში. აქ საკმაო როდია, მაგ. მარტო იმ სტუდენტების დასმა მაჰკიდლოს ხელი ეროვნულს განვითარებას, რომლებს სპეციალურ დანიშნულებას შეადგენს წარსულის შესწავლა (ისტორია, ფილოლოგია, ლიტერატურა), ფაქულტეტის ყველა მოსწავლეს შეუძლიან თავისი სპეციალური საგნების შესწავლის დროს მოახმაროს შრომა თავისი სპეციალური მეცნიერების გადმოგვას და დამყარებას მშობლიურს ნიადაგზე. ერთხელ და უკანასკნელად უნდა დატოვებულ იქმნას ის აზრი, ვითომ ჩვენ წარსულში მარტო ხელოვნური ლიტერატურის და ისტორიული მეცნიერების მეტი არ

მოკვეპოვებოდა რა; ყველა ამასთან სხვა მეცნიერული საგნების შესწავლაც გაგრძელებული იყო ძველს საქართველოში. მათი გაგრძელება და წარმატებითი შემუშავება უსაჭიროებს მოვალეობას შეადგენს ჩვენთვის და ამისათვის ყველა სპეციალისტი შესაფერის მასალას იპოვნის ჩვენს წარსულში, თუკი მოინდობა და ვული შესტკივა.

თუ ყველა სპეციალისტი თავის საკუთარს ცოდნას მოახმარს თავისი სპეციალური მეცნიერების გადმორგებას სამშობლოში, არა თუ მარტო ისტორიკოსი, არამედ სამხედრო მეცნიერები, მოსწავლე, ექიმი და სხვ., თავიანთ ხელისაღების მოახმარებენ აგრეთვე ჩვენის მხედრობის, მედიცინის და სხვა შესწავლას, მაშინ და მხოლოდ მაშინ ეროვნული მოძრაობა მიიღებს ჯეროვანს მსგეღლობას და შეტანს ჩვენს სწავლა-იანათლებლაში საქართველოს ჰარმონიას. უამისოდ საქუე ხეირიანად ვერ წავა. ამისათვის ღრმად ცდილობიან ისინი, რომელთაც ჰგონიათ, რომ ეროვნული მეცნიერების შესწავლა ჩვენში მარტო იმითი ვალია, რომელნიც სწავლობენ მარტო ერთს ჯგუფს მეცნიერული საგნებისას. ფრიად სასიამოვნო იქნება, რომ ჩვენმა ახალგაზრდობამ ამას მიაქციოს ღირსი ყურადღება და ესლავე ასცილდეს ვიწრო პროგრამის ვზას.

ცსსა, ფონ. 480, საქ. ნ 51, ფურ. 3. ცენზურის მიერ აკრძალული გასეთ „ღროების“ მოწინავე სტატის ამონაბეჭდი. როგორც მომდევნო საბუთიდან ჩანს (იხ. საბ. 9), სტატია ეკუთვნის ი. მაჩაბელს. საბუთის ბოლო აშმაზე საცენზურო კომიტეტის დადგენილება: „По вопросу Цензурного комитета, 9 января 1885 г. определено: ввиду 3, 6 и 9 ст. Ценз. уст. напечатание воспретить и удержать при делах“. Председатель Комитета Кишмишев. Секретарь Н. Мелник—Нубаров.

8. 1885 წლის იანვრის 10.—ცენზურის მიერ აკრძალული „ღროების“ სტატია „სხვადასხვა ხისტემა შექმნილი ქვეყნების მართვისა“.

როგორც დიდს ადამიანს, რომ წვრილნი ემორჩილებოდენ და იმის სურვილიანებრ იქცეოდენ, ისე თითქმის ყველა დიდი სახელმწიფო ბუნებრივადვე განზედ იწვევს და სცდილობს გარემოში შემოზღუდულნი წვრილნი სახელმწიფონი შეიერთოს, შეითვისოს და თვისის დიდის სხეულის წვრილ შემადგენელ ნაწილად გარდაქმნას. ასე ყოფილა ძველად და ასეა დღესაც. მაგრამ დიდნი სახელმწიფონი და ამ სახელმწიფოთა მმართველნი ორს სრულიად სხვადასხვა გზას აღგანან. ერთნი ცდილობენ დაპყრობილ ხალხთა გულის მოგებას, მათის ენისა დ ცხოვრების გაცნობას, ცდილობენ, რომ მათი ნენ-ჩვეულება მტკიცედ დატულ იქმნას და მმუსრავი ხელი არ შეეხოს იმას, რასაც სალხი თავიან წმინდა-წმინდად სახავს. მეორენი სრულიად სხვა გზას აღგანან და არად ნიაჩნიათ ყოველივე, რაც კი იმავე ხალხს თავიან ისტორიულს ცხოვრებაში მოუწინაღვანია, რასაც იგი გულით ეტრფის და

მოწიწებით თავიანთს სცემს. თუმცა პირველის მაგალითში უფრო აბალს დროში მოაპოვებინა და მეორესი ქველს დროს, მაგრამ, სანაწიხაროდ, არ იტყვის, რომ ხალხთა შორებრივი წინააღიარებელი იატორიის კვალ-ბაზილექ ვითარდებოდეს და ახალს დროში არ იყო მაგალითები დიდთა ხალხთაგან წკრილთა დევნისა და განადგურებისა. ავტორსანდრე მაკლონელი მყოფს საუკუნეში სტოგრონდა ქრისტეს წინად, მაგრამ სანაროდ რაც და ნაძაშვილურად მოქცეოდა დაპრობილ ხალხს და მოწიწებით ეამბორებოდა მათ წმინდანთ. რაბელთაც მისი სარწმუნოება ჯარს ჰყავდა. ინგლისელები თუმცა ახალ განათლებულს ხალხს წარმოადგენენ, მაგრამ ინდოეთის ავანსების დროს აჯანყებულებს ხელ-ფეხ შეკრულებს ზარბაზნებში აწყობდენ და ტყვიის ნაგვირად ისვროდენ. ეს ყოველისფერი მართალია, მაგრამ არის რამდენიმე მუთლი მალათა წორებრივის კანონისა, რომელსაც ვერც ერთი სახელმწიფო დაუაჯლად გვირდს ვერ აუბეფს. ეს ის, რომ მშვიდობიანობის დროს მაინც, როდესაც განსხვავებულნი გარემოებანი არ იწვევენ მმართველობის მარცხაინე განსაკუთრებულ საშუალებას, ყოველს მმართველობას ვალად ადევს დაპრობილი ხალხის გულის მოგება და მათის ადათის. ზნისა და ჩვეულების პატრიისცემა, ეხლა, როდესაც ყველა გეროპის სახელმწიფოანი ცდილობენ სხვადასხვა წკრილმანი ქვეყნებზე შეძენას, ეს უმეველად უნდა სახეში იქონიონ და ამ აუცილებელ კანონების შკსათერად მოიქცენ.

რას იტყოდა, მაგალითად, მთელი ევროპა, რომ საფრანგეთს ალჟიერული არაბები თავიანთ მამა-პაპულს ადგილიდამ აეყარა და მათ ადგილს სრულიად უცხო ხალხი დაეპახლცინა. რას იტყოდა მთელი ევროპა, რომ გერმანიის მმართველობას გამოეცხადებინა ალზას ლორენელებისათვის, რაც კი რამ თქვენს შორის უწინ მოქალაქობრივი დამოკიდებულება იყო, უნდა მოსპობილ იქნას და თუ გერმანელ დოკუმენტებით არ აღიჭურვებით, თქვენ ამას იქით არც გაყიდვა შეგეძლებათ თქვენის მამულებისა, არც დაგირავება და არც იჯარით გაცემო.

იქნება ევროპას ამის გულისათვის დიდი საყვედური არა ეთქვა რა არც გერმანიისათვის და არც საფრანგეთისათვის, მაგრამ მოწინავე პირნი კი უმეველად ამას იტყოდენ ორთავ სახელმწიფოს, თქვენ მაგ გზით ვერც დაპრობილთ ჭულს მოიგებთ და საბოლოოდ სრულიად იმის წინააღმდეგს ეწევით, რაც თქვენს გულში განგიძრახავთო...

ცსსა, ფონ. 480. საქ. 651, ფურ. 6. ამონაბეჭდი „დროების“ საცენზურო ფურცლიდან. საბუთზე წარწერა შავი მელნით: „По журналу Цензурного комитета 16 января 1885 г. определено: ввиду и 9 ст. Ценз. уст. напечатание воспретить и удержать при делах“. Председатель Комитета. К. Якимов. წერილი ხელმოწერულია. შინაარსის მიხედვით ივანე მაჩაბელს უნდა ეკუთვნოდეს.

9. 1885 წლის იანვრის 11.—კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიმართვა ი. მაჩაბლისადმი გაზეთ „დროებისათვის“ გამზადებული ნიშნის მონიშნვე სტატიის ავტორის ვინაობის შეტყობინების შეხსებ, № 77.

По поручению председателя Цензурного комитета покорнейше прошу сообщить комитету: имя, фамилию и место жительства автора передовой статьи 5 сего января, заготовленной для газеты „Дрозба“ Секретарь Н. Мелик-Нубаров.

ცხა, ფონ. 480, საქ. 651, ფურ. 5. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის ბოლო აშიაზე ი. მაჩაბლის ხელით, მელნით შინაწერი: „Писал статью я, князь Иван Георгиевич Мачабели“. მიმართვაში მონიშნული გაზეთ „დროების“ მონიშნვე სტატიის ამონაბეჭდი საქმეში დაკულია და აქვე ქვეყნდება (იხ. საბ. № 7).

10. 1885 წლის თებერვლის 3.—კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის იანოვსკის მიმართვა საცენზურო კომიტეტისადმი გაზეთ „დროების“ „მანენ“ მიმართულების შესახებ, № 866.

Милостивый государь, Константин Васильевич! Газета „Дрозба“ отличается постоянным вредным направлением для учащегося юношества, печатая статьи, заключающие извращенные сведения об учебных заведениях Кавказского учебного округа или неправильно объясняя распоряжения учебного начальства. Для примера я могу указать на № 10 „Дрозба“ текущего года, в котором, между другими ложными сведениями о распоряжениях учебного ведомства, высказывается порицание автору одного учебника за то, что он не сжег этого учебника, забракованного редакцией „Дрозба“, а представил его на рассмотрение Ученого комитета Министерства народного просвещения и теперь объявляет, что учебник его одобрен Министерством народного просвещения и может быть приобретаем для школьного употребления. Следовательно, редакция желает распространения в училищах только таких учебников, которые удовлетворяют ее целям, и стремится унизить в мнении преподавателей такие учебники, которые рекомендуются Министерством народного просвещения.

Вместе с тем редакция „Дрозба“ не ограничивается только печатанием подобных статей, но и бесплатно рассылает их по учебным заведениям для чтения учащимся, как в. п. изволите убедиться из прилагаемого печатного адреса, по которому „Дрозба“ распространяется между воспитанниками Кутаисской учительской семинарии. Таким образом „Дрозба“ намеренно стремится подорвать в учащих

доверие к устанавливаемым в учебных заведениях порядкам и развращает учащееся юношество.

Вследствие сего имею честь покорнейше просить в. п. сделать распоряжение: а) о недопущении, на основании известного циркуляра министра внутренних дел, печатания в „Дрозба“ статей, содержащих неверные сведения об училищах Кавказского учебного округа и б) о воспрещении редакции „Дрозба“ самовольного распространения издаваемой ею газеты между воспитанниками кавказских учебных заведений; о последующем же меня уведомить, с возвращением приложения.

С истинным уважением и совершенной преданностью имею честь быть в. п. покорнейший слуга К. Яновский.

ცხსა, ფონ. 410, საქ. 659, ფურ. 1-2. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის პირველი გვერდის მარცხენა აშიაზე მელნით: „Долужить Комитету“.

II. 1885 წლის თებერვლის 15.—კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიმართვა „დროების“ რედაქტორისადმი იმის შესახებ, თუ ვისი მოთხოვნით ეგზავნება გაზეთი „დროება“ სონის ხემინარიის მოსწავლეებს, № 324.

До сведения Цензурного комитета дошло, что редакция газеты „Дрозба“ высылает это издание в Хонскую семинарию под бандеролью со следующим адресом: „Дрозба“ (ежедневно) Хони ученикам-грузинам семинарии.

Комитет просит редакцию уведомить, по чьему требованию высылается „Дрозба“ в упомянутую семинарию; если же требования со стороны семинарии не предъявляется, то на каком основании издание это высылается ученикам ее.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 659, ფურ. 3. შავი. საქმეში დაცულია „დროების“ რედაქტორის ი. მაჩაბლის პასუხი, რომელიც აქვე ქვეყნდება (იხ. დოკ. 12).

II. 1885 წლის თებერვლის 20.—„დროების“ რედაქტორის ივანე მაჩაბლის პასუხი კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი.

В ответ на предложение Комитета от 15 февраля 1885 года за № 324 редакция газеты „Дрозба“ имеет честь уведомить, что не может удовлетворить желание Комитета сообщением—по чьему требованию высылается газета „Дрозба“ ученикам Хонской учительской семинарии по следующим основаниям:

По нашим законам всякое периодическое издание состоит из двух самостоятельных отделов: а) собственно издательского (коммерческого) и б) литературного. Первый отдел, как не имеющий ничего общего со вторым, весьма часто бывает даже в руках другого лица (издателя), так как составляет отдельную операцию, основанную на чисто спекулятивных началах. Затем издатель, ведущий, таким образом, свое дело на коммерческом праве, во 1-х имеет свои торговые книги, в которые вносит весь ход операций, в том числе имена, фамилии и адреса подписчиков, ведет с ними счета и пр.; во 2-х печатает доставляемый редактором литературный материал и в 3-х рассылает газету известным ему лицам, с которых получает плату или иное вознаграждение за издание.

А как из изложенного видно, что имена и фамилии подписчиков и расчеты с ними вносятся в торговые книги издателя, то и справки из них могут последовать не иначе, как на основании Уст. торгового, т. XI, тем более, что спекулятивная сторона журнального или газетного дела не подчинена ведению Цензурного комитета. Напротив того, — торговые книги составляют коммерческую тайну, и сведения из них, на точном основании 529 ст. XI Уст. торг., разъясненной решением гражд. кассац. Департамента 1868 г. № 827, могут быть потребованы только судебными местами и то лишь в строго определенных случаях, вовсе не подходящих к настоящему. Редактор газеты „Дрозба“ кн. И. Мачабели.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 159, ფურ. 4-5. დედანი, ხელით ნაწერი.

13. 1885 წლის თებერვლის 21.—კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მოხსენება კავკასიის სამოქალაქო ნაწილის მთავარმართებლისადმი საცენზურო კომიტეტის გადაწყვეტილების თაობაზე ივანე მახაბლის გაზეთ „დროების“ რედაქტორობიდან გადაყენების შესახებ, № 868.

К о н ф и д е н ц и а л ь н о

Издающаяся в гор. Тифлисе дворянином Картвеловым ежедневная газета „Дрозба“, редактируемая кн. Мачабели, постоянно обращает на себя внимание цензуры тенденциозным сепаратическим направлением. Представляемые на просмотр статьи для этой газеты проникнуты весьма резкими нападками на мероприятия правительства, по преимуществу в сфере духовного и учебного ведомств. Несмотря на то, что такое направление газеты систематически преследуется цензурою и все статьи в смысле вышеупомянутых задерживаются без всякого снисхождения и послабления, редакция газеты с видимым упорством и настойчивостью продолжает вносить на просмотр

цензуры статьи в том же духе, совершенно игнорируя делаемые ей цензурою указания. Обращаемые к редакции разного рода законные требования со стороны цензора или Комитета, касающиеся издания, остаются без исполнения, иногда даже без ответа или же вызывают личную явку в канцелярию Комитета редактора кн. Мачабели, который делая те или другие словесные заявления, облакает их всегда в форму крайне неприличную и дерзкую.

13 февраля текущего года попечитель Учебного округа, указывая вообще на дурное влияние, которое может иметь „Дрозба“ на учащееся юношество, неправильным объяснением распоряжений учебного начальства и стремлением подорвать в учащихся доверие к установленным в учебных заведениях порядкам, сообщил, между прочим, что редакция этой газеты высылает в Хонскую учительскую семинарию свое издание под особой бандеролью на имя учеников—грузин семинарии (при отзыве попечителя приложена и бандероль).

Вследствие этого тайный советник Яновский просит не допускать печатания в „Дрозба“ статей, заключающих неверные сведения об училищах округа и воспретить редакции распространять газету между воспитанниками учебных заведений.

Относительно первого вопроса Комитет сделал распоряжение чтобы ни одна статья, касающаяся учебного ведомства и предназначенная для помещения в газете „Дрозба“, не была пропускаема без предварительного сношения с учебным начальством. Что же касается незаконного водворения этой газеты в учебных заведениях, то Комитет в настоящем случае лишен возможности не только принять какие либо меры к прекращению этого водворения, но даже и следить за рассылкою газеты, так как закон не устанавливает никакого контроля цензуры за высылкою изданий подписчикам. Более чем вероятно, что „Дрозба“ высылается редакциею не только в Хонскую семинарию, но и в другие заведения в крае и нет сомнения, что если бы Комитет предложил редакции прекратить эту высылку, то такое распоряжение не имело бы никаких последствий. Доказательством этому служит то обстоятельство, что Комитет, по получении упомянутого отзыва попечителя, запросил редакцию, по чьему требованию высылается „Дрозба“ в Хонскую семинарию, если же такого требования семинарии не предъявляет, то на каком основании это делается; на это редакция ответила, что операция рассылки газеты, составляющая спекулятивную часть дела, производится по торговым книгам, которые составляют коммерческую тайну и сведения из них могут быть требуемы только судебными местами и то в известных случаях вовсе не подходящих к настоящему.

Приняв за сим во внимание, что ни Цензурный комитет, ни какая другая власть не имеют возможности установить какой-либо учет в деле рассылки и распродажи газет и зная общее направление убеждений кн. Мачабели и характер его журнальной деятельности Комитет с полной уверенностью может высказать, что пока кн. Мачабели стоит во главе редакции, газета не изменит ни своего направления, ни тех приемов, которые ныне практикуются.

Вследствие этого Цензурный комитет, обсудив те меры, которые надлежало бы принять в данном случае, пришел к заключению и положительной необходимости устранить кн. Мачабели от редактирования газеты „Дрозба“ и потому постановил: войти с представлением к г-ну главноначальствующему гражданской частью на Кавказе и, на основании 89 и 90 ст. учрежд. управ. Кавк. края т. II св. изд. 1883 г. по прод. испросить разрешение е. с. на предложение издателю газеты „Дрозба“ дворянину Каргвелову избрать редактором этой газеты другое благонадежное лицо вместо кн. Мачабели, назначив для сего семидневный срок, с тем, что если в течение этого срока такое лицо избрано не будет, то издание газеты приостановить впредь до избрания нового редактора и утверждения его г. министром внутренних дел. Если же в назначенный Каргвелову срок он укажет такое лицо, которому, по мнению Комитета, можно будет вверить редактирование газеты „Дрозба“, то разрешить Комитету допустить это лицо к временному исправлению редакторских обязанностей и с тем вместе войти с представлением об утверждении его редактором.

О таком постановлении Комитета имею честь донести в. с. испрашивая в дальнейшем указаний. Председатель Комитета К. Якимов. Секретарь Н. Мелик-Нубаров.

ცხსა, ფონ. 12, საქ. 128, ფურ. 1-3. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთს პირველი გვერდის მარცხენა აწიანზე აქვს მელნით მიხაწერი: „Доложено. Главноначальствующий приказал снести с м-ром внутр. дел о применении к газете „Дрозба“ предлагаемой Цензур. комитетом меры, высказав и соображения, изложенные в прилагаемом конфиденциал. письме д. с. с. Якимова № 382“.

14. 1885 წლის თებერვლის 22.—კავკასიის საცენზურო კომიტეტის ცნობება კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველისადმი გაზეთ „დროების“ „მავნე“ მიმართულების გამო თვანე მარჯბაღის გაზეთის რედაქტორობიდან გადაყენების შესახებ, № 366.

Конфиденциально

Милостивый государь, Кирилл Петрович! Газета „Дрозба“ с переходом в 1882 г. в руки настоящего ее редактора кн. Мачабели

¹ კ-გკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი იანოვსკი.

стала обнаруживать явно несочувственное правительству направление и, несмотря на самое строгое и притязательное отношение цензуры к этой газете, редактор ее с упорством и настойчивостью продолжает представлять в цензуру такие статьи, которые, как ему очень хорошо известно, ни в каком случае не будут одобрены для печати. Насколько цензура требовательна к этой газете в. п. изволите усмотреть из того факта, что по отчету за истекший год, где оказалось, что из числа всех задержанных по грузинской журналистике статей 6/7 приходится на одну газету „Дрозба“ и только 1/7 на все остальные издания. Ни один номер газеты не проходит без исключения целых статей и без вымарок более или менее значительных. Несмотря на все это, общее направление газеты представляется, как и в. п. изволили заметить, крайне нежелательным. Следовательно, общий подбор статей по характеру своему таков, что несмотря на отсутствие всякой снисходительности цензуры к этому изданию, оно все таки носит характер издания неблагонамеренного. Наконец, сообщенный мне в. п. факт высылки этой газеты ученикам Хонской семинарии обнаруживает стремление этой редакции водворять незаконным путем газету среди учащегося юношества.

Что касается вопроса об ограждении учебных заведений от вредного влияния этого издания, то мною предложено цензору грузинского языка отнюдь не пропускать никаких статей, касающихся учебного ведомства без предварительного сношения с в. п., хотябы по уставу цензурному статья и не представлялась подлежащей запрещению. Относительно же незаконной рассылки издания в учебные заведения, считаю долгом пояснить, что закон не представляет цензуре прав какого-либо учета за рассылкою или продажей периодических изданий. Поэтому Комитет, да и всякая другая власть бессильны противодействовать такого рода злоупотреблениям, недопущение коих есть дело исключительно добросовестности и благонамеренности редакции. Зная же общее направление деятельности кн. Мачабели и его убеждений, с полною уверенностью можно высказать, что пока во главе редакции „Дрозба“ стоит кн. Мачабели, газета не изменит ни своего направления, ни тех приемов, которые ныне практикуются. Ввиду этого, Комитет пришел к заключению о необходимости устранить вовсе кн. Мачабели от редактирования газеты и заменить его другим лицом, которое было бы известно Комитету своей благонамеренностью, в случае же неуказания издателем такого лица—газету приостановить. О чем Комитет вошел сего числа с представлением к кн. главноначальствующему.

О вышеизложенном имею честь сообщить в. п. вследствие отъезда от 13 сего февраля за № 866 и возвратить приложенную при оном бандероль.

С истинным почтением и совершенной преданностью имею честь быть вашего превосходительства.

ცსა, ფობ. 480, საქ. 659, ფურ. 9-10. შავი.

15. 1885 წლის თებერვლის 22.—კავკასიის საცენზურო კომიტეტის მიმართვა მთავარმართებლის კანცლარის დირექტორისადმი ივანე მანაბლის „დარღობის“ რედაქტორობიდან გადაყენების და ცაწეთის მიმართ განსაკუთრებული ზომების გამოყენების შესახებ, № 882.

Конфиденциально

Милостивый государь, Александр Александрович! В дополнение к представлению Цензурного комитета от 21 сего февраля за № 368 об устранении кн. Мачабели от редактирования газеты „Дрозба“, считаю нужным пояснить, что испрашиваемая Комитетом мера законом не предусмотрена, как отдельная и самостоятельная кара. Высочайше утвержденные 27 августа 1882 г. правила о временных мерах относительно периодической печати устанавливают, что приостановка периодического издания может быть сопрождаема воспрещением редактору или издателю его быть впоследствии редактором или издателем какого-либо периодического издания; причем, меры эти принимаются по решению особого в этом высочайшем повелении указанного присутствия. Ходатайствовать о приостановке газеты „Дрозба“, хотя бы и на самый малый срок Комитет не счел нужным ввиду того, что такая мера представляется слишком серьезною и несоответственною тому крайне неважному значению, которое имеет вообще этот орган, а между тем мера эта может произвести известную сенсацию среди публики, отнюдь нежелательную. Кроме того, хотя в Тифлисе существуют два ежедневных издания на грузинском языке, но в настоящее время выходит в свет только одна „Дрозба“ и потому с приостановлением ее грузинская читающая публика останется вовсе без газеты. Наконец, издатель „Дрозба“ дворянин Картвелов пока не скомпрометировал себя ничем в этой своей деятельности и потому есть полное основание думать, что при передаче редактирования „Дрозба“ в благонадежные руки гавета эта будет поставлена в законные рамки, тем более что Комитет имеет в виду при передаче издания в другие руки непременно требовать от редакции сообщения имен авторов, заготавливаемых для этой газеты статей; мера эта довольно стеснительная и, по указанию Главного управления по делам

печати, к ней надлежит прибегать только в случаях особенных; но „Дрозба“ вызывает эту меру и применение ее, хотя на первое время, несомненно, обуздает газету.

Покорнейше прошу в. п. принять уверение в истинном моем почтении и преданности, покорнейшими слуга К. Якимов.

ცხსა, ფონ. 12, საქ. 128, ფურ. 4-5. დედანი, ხელით ნაწერი.

16. 1885 წლის მარტის 1.—კავკასიის მთავარმართებლის მიმართგარუსეთის შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი ი. მაჩაბლის „დროების“ რედაქტორობიდან გადაყენების თაობაზე და გაზეთ „დროების“ წინაღმდეგ მკაცრი ზომების მიღების შესახებ, № 103.

Конфиденциально

Председатель Кавказского цензурного комитета довел до моего сведения, что издающаяся в Тифлисе дворянском Картвелонин на грузинском языке ежедневная газета „Дрозба“, редактируемая кн. Мачабели, постоянно обращает на себя внимание цензуры тенденциозным сепаратическим¹ направлением. Представляемые на просмотр статьи для этой газеты проникнуты весьма резкими нападками на мероприятия правительств, по преимуществу в сфере духовного и учебного ведомств. Несмотря на то, что такое направление газеты систематически преследуются цензурою и все статьи в смысле вышеупомянутых задерживаются без всякого снисхождения и послабления, редакция газеты с видимым упорством и настойчивостью продолжает вносить на просмотр цензуры статьи в том же духе, совершенно игнорируя делаемые ей цензурные указания. Обращаемые к редакции разного рода законные требования со стороны цензора или Комитета, касающиеся издания, остаются без исполнения, иногда даже без ответа, или же вызывают личную явку в канцелярию Комитета редактора кн. Мачабели, который, делая те или другие словесные заявления, облакает их всегда в форму крайне неприличную и дерзкую.

13 февраля текущего года попечитель Учебного округа, указывая вообще на дурное влияние, которое может иметь „Дрозба“ на учащееся юношество неправильным объяснением распоряжений учебного начальства и стремлением подорвать в учащихся доверие к устанавливаемым в учебных заведениях порядкам, сообщил, между прочим, что редакция этой газеты высылает в Хонскую учительскую семинарию свое издание под особой бандеролью на имя учеников—

¹ საბუნთში ეს სიტყვა წაშლილია და შემდეგ ისევ ჩამატებული.

—грузин семинарии, вследствие чего тайный советник Яновский просит не допускать печатания в „Дрозба“ статей, заключающих неверные сведения об училищах округа и воспретить редакции распространять газету между воспитанниками учебных заведений

Относительно первого вопроса Комитет сделал распоряжение, чтобы ни одна статья, касающаяся учебного ведомства и предназначенная для помещения в газете „Дрозба“, не была пропускаема без предварительного сношения с учебным начальством. Что же касается незаконного водворения этой газеты в учебных заведениях, то Комитет в настоящем случае лишен возможности не только принять какие-либо меры к прекращению этого водворения, но даже и следить за рассылкою газеты, так как закон не устанавливает никакого контроля цензуры за высылкою изданий подписчикам. При этом Цензурный комитет заявляет, что более чем вероятно, что „Дрозба“ высылается редакциею не только в Хонскую семинарию, но и в другие заведения в крае и нет сомнения, что если бы предложено было редакции прекратить эту высылку, то такое распоряжение не имело бы никаких последствий. Доказательством этому Комитет приводит то обстоятельство, что, по получении упомянутого отзыва попечителя, Комитет запросил редакцию по чьему требованию высылается „Дрозба“ в Хонскую семинарию и если такого требования семинария не предъявляет, то на каком основании это делается. На это редакция ответила, что операция рассылки газет, составляющая спекулятивную часть дела, производится по торговым книгам, которые составляют коммерческую тайну и сведения из них могут быть требуемы только судебными местами и то в известных случаях, вовсе не подходящих к настоящему.

Так как ни Цензурный комитет, ни какая другая власть не имеют возможности установить какой-либо учет в деле рассылки и распродажи газет, то ввиду этого и зная общее направление убеждений кн. Мачабели и характер его журнальной деятельности, Комитет пришел к заключению, что пока кн. Мачабели стоит во главе редакции, газета не изменит ни своего направления, ни тех приемов, которые ею ныне практикуются и потому находит положительно необходимым устранить кн. Мачабели от редактирования газеты „Дрозба“, о чем и вошел ко мне, на основании ст. 89 и 90 т. II, ч. II, учпр. Кавк. края по прод. 1883 г., с представлением, испрашивая разрешение на предложение издателю газеты „Дрозба“ дворянину Картвелову избрать в семидневный срок редактором этой газеты другое благонадежное лицо вместо кн. Мачабели и если в этот срок будет указано такое лицо, которому можно, по мнению Комитета, вверить редактирование газеты „Дрозба“, то разрешить

допустить это лицо к временному исправлению редакторских обязанностей и с тем вместе войти установленным порядком с представлением об утверждении его редактором; в противном же случае, т. е. если Картвеловым же будет в назначенный срок избрано такое лицо, то издание газеты приостановить впредь до избрания и утверждения нового редактора.

Вполне разделяя приведенное заключение Цензурного комитета, я не нахожу, однако, чтобы оно по свойству своему требовало безотлагательных собственно моею властью распоряжений. А потому, сообщая об изложенном в. с., имею честь покорнейше просить разрешение на применение к газете „Дрозба“ испрашиваемой Кавказским цензурным комитетом меры, которую я считаю необходимой и по следующим соображениям. Хотя мера эта законом и не предусмотрена, а в случае вредного направления периодического издания закон предоставляет приостановить таковое на срок и даже совершенно прекратить, но применение этого закона к газете „Дрозба“ я признаю весьма нежелательным как ввиду того, что такая мера представляется слишком серьезною и несоответственно тому крайне неважному значению, которое имеет вообще этот орган, так и потому, что приостановке означенного издания хотя бы и на самый короткий срок может произвести известную сенсацию среди публики, отнюдь не желательную. При этом, нельзя не принять во внимание и того обстоятельства, что с приостановлением выхода в свет газеты „Дрозба“ грузинская читающая публика останется без газеты, так как из издающихся в Тифлисе двух ежедневных газет на грузинском языке, в настоящее время выходит в свет только одна „Дрозба“, и что издатель ее, дворянин Картвелов, пока не скомпрометировал себя ничем в этой своей деятельности и потому есть полное основание думать, что при передаче редактирования „Дрозба“ в благонадежные руки, газета эта будет поставлена в законные рамки. О последующем благоволите, в. с. почтить меня уведомлением.

ცხსა, ფონ. 12, საქ. 128, ფურ. 6-10. შავი.

17. 1885 წლის აპრილის 6.—შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიმართვა კავკასიის მთავარმართებლისადმი გავრთ „დროების“ მიმართ მკაცრი საცენზურო წესების გამოყენების შესახებ, № 1218.

В отношении ва № 163 в. с., согласно представлению председателя Кавказского цензурного комитета, изволили выразить мнение о необходимости, ввиду систематического игнорирования газетой „Дрозба“ требований цензуры, предложить издателю ее, г. Картве-

ლუ, избрать в семидневный срок редактором этой газеты другое благонадежное лицо вместо кн. Мачабели; в противном случае издание газеты приостановить впредь до избрания и утверждения нового редактора.

Вследствие сего имею честь уведомить в. с., что закон не предоставляет министру внутренних дел права требовать замены утвержденного редактора другим лицом, за исключением случаев, прямо указанных в ст. 31 прил. к ст. 4 уст. ценз. по прод. 1876 г. Кроме того, практика показала, что замена одного лица другим почти никогда не приводит к благоприятным результатам, так как новое лицо может быть лишь подставным, фиктивным редактором; на самом же деле изданием попрежнему будет руководить то самое лицо, которое устранено от этих обязанностей. Не допускать в газетах проявления вредных тенденций, а тем более резких нападков на мероприятия правительства, по мнению моему, предварительная цензура имеет полную возможность, не прибегая ни к каким исключительным мерам; для этого необходимо лишь строгое и внимательное отношение цензоров к просматриваемым ими статьям. В таком издании как газета „Дрозба“ цензурую не должны быть одобряемы не только статьи, заключающие в себе резкие нападки на действия и мероприятия правительства, но и статьи не вполне соответствующие вообще его видам и намерениям. Такое прямое воздействие цензуры на просматриваемое ею издание несомненно понудит издателя, во избежание значительных убытков, или совершенно отказаться от продолжения своей деятельности, или изменить личный состав редакции. Заметное для всех в последние годы понижение вызывающего и неблагоприятного для правительственных мероприятий тона столичных безцензурных газет произошло вовсе не от изменения личного состава редакций, а единственно вследствие ясных и определенных требований цензуры. Достигнуть таких же благоприятных результатов по отношению к изданиям подцензурным значительно легче, так как в них не может быть помещено ни одной статьи без предварительного просмотра. По поводу запрещаемых статей ни цензор, ни Комитет не обязаны входить ни в какие личные объяснения с редактором. Если же редактор газеты „Дрозба“ позволит себе печатать что либо неразрешенное цензурою, то издание это должно быть лишено права, предоставляемого ст. 69 уст. ценз., т. е. права выхода в свет до получения на каждый отпечатанный номер выпускного билета, согласно ст. 68 того же устава. Управляющий Министерством внутренних дел, статс-секретарь Дурново. Заведывающий делопроизводством, член Совета В. Адинаевский.

18. 1885 წლის აპრილის 17.—„დროების“ რედაქტორის ი. მაჩაბელის განცხადება საცენზურო კომიტეტისადმი ვაჟეთ „დროების“ ბეჭდვის შელოქიშვილის სტამბაში გადატანის შესახებ.

Имею честь заявить, что печатание газеты „Дрозба“ переносится мною в типографию Меликова из типографии Каландадзе (ныне Адамицкого) и покорнейше прошу билет на предварительное разрешение выдать вышеизложенной типографии. Кн. И. Мацабели.

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 552, ფურ. 22. ივანე მაჩაბლის ავტოგრაფი.

19. 1885 წლის აპრილის 21.—კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიის მიმართვა კავკასიის საცენზურო კომიტეტისადმი შინაგან საქმეთა მინისტრის აზრის თაობაზე ვაჟეთ „დროების“ და მისი რედაქტორის ი. მაჩაბლის შესახებ, № 3926.

По поводу представления в. п. от 21 февраля сего года за № 367 основанного на постановлении Кавказского цензурного комитета, г. главноначальствующим было сношение с министром внутренних дел о необходимости, ввиду систематического игнорирования газетой „Дрозба“ требований цензуры, предложить издателю ее, г. Картвелову, избрать в семидневный срок редактором этой газеты другое благонадежное лицо вместо кн. Мацабели; в противном же случае издание газеты приостановить впредь до избрания и утверждения нового редактора.

Из полученного ныне отзыва управляющего Министерством внутренних дел от 6 сего апреля за № 1213 усматривается, что так как закон не предоставляет министру внутренних дел права требовать замены утвержденного редактора другим лицом, за исключением случаев указанных в ст. 31 прил. к ст. 4 Уст. Ценз. по прод. 1876 г. то статс-секретарь Дурново не находит возможным удовлетворить ходатайство Кавказского цензурного комитета, а полагает, что если редактор газеты „Дрозба“ позволит себе печатать что-либо неразрешенное цензурою, то издание это должно быть лишено права, предоставляемого ст. 69 уст. Ценз., т. е. права выхода в свет до получения на каждый отпечатанный номер выпускного билета, согласно ст. 68 того же Устава.

Об этом Канцелярия главноначальствующего имеет честь уведомить в. п. впоследствии означенного вашего представления за № 368 с препровождением в копии и помянутого отзыва за № 1213. За директора вице-директор Рогге. За делопроизводителя Самойленко.

ცსსა, ფონ. 114, საქ. 659, ფურ. 13. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის მარცხენა აწიაზე ფანქრით მინაწერი: „Хранить в секрете“.

20. 1886 წლის აგვისტოს 6.—კავკასიის მთავარმართებლის მიმართიდან შინაგან საქმეთა სამინისტროსადმი გაზრეთ „ღროების“ გამოცემის განუხაზღვრელი დროით შეჩერების თაობაზე და ე. შაჩაბლოსათვის მომავალში ყოველგვარ პერიოდულ გამოცემაზე რედაქტორობის აკრძალვის შესახებ, № 7872.

Отзывом от 1 марта сего года за № 163 я доводил до сведения министерства о тенденциозном направлении грузинской газеты „Дрозба“, издаваемой дворянином Картвеловым и редактируемой кн. Мачабели, и просил об устранении последнего от редактирования этой газеты как лица, не соответствующего видам правительства ни по общему направлению своих убеждений, ни по характеру журнальной деятельности, с предоставлением издателю оной, дворянину Картвелову, не скомпрометировавшему пока себя в означенной деятельности, избрать редактором другое благонадежное лицо. Мэру эту я признавал необходимым и в том еще соображении, чтобы не лишать грузинской читающей публики этой единственной ежедневной грузинской газеты; но в. п. (отзыв от 6 апреля за № 1213) не изволили признать возможным применить эту меру, как непредусмотренную законом. Между тем редактор газеты „Дрозба“ кн. Мачабели не перестает, как доведено до моего сведения, представлять в цензуре для помещения в этой газете статьи, проникнутые враждебным правительству духом, резкими порицаниями распоряжений местного административного, духовного и учебного начальства, и хотя подобные статьи преследуются цензурою и воспрещаются к печати, тем не менее статьи подобного свойства в иносказательной и потому вполне цензурной форме проникают в газету и производят в известной местности и среди известного населения желательное для редакции весьма возбуждающее и вредное впечатление. Так, например, в одном из последних номеров газеты „Дрозба“ появился фельетон из жизни Гурии, инсинуирующий в форме крайне дерзкой насмешки деятельность местного начальника и его помощника. Под именами персидских хаджи и моллы фельетон этот представляет в самом неприличном и оскорбительном виде высших должностных лиц в уезде, порицает принятые высшею в крае властью меры административной высылки порочных лиц по приговорам обществ, распространяет в крайне восприимчивой массе местного населения ложные сведения, подрывающие доверие и уважение к властям; повествует о событии, в котором местный начальник фигурирует среди разбойников и лакеев и, наконец, издевается над объявленною мной, вследствие особого ходатайства попечителя Кавказского учебного округа, благодарностью за пример-

ную деятельность местного начальника по распространению народного образования.

Такой образ действия и направления газеты „Дрозба“, стремящейся возбуждать недовольствие среди туземного населения вверенного мне края и неверие к властям и правительственным распоряжениям, вынуждает меня просить о приостановлении издания этой газеты.

Насколько развит в газете „Дрозба“ противоправительственный дух и вредное направление, может служить доставленный мне Кавказским цензурным комитетом перечень следующих статей, представленных одновременно для помещения в этой газете, но не разрешенных цензурою...

д) передовая статья о необходимости изучения всего грузинского для восстановления национальности;

е) статья: „Разные системы управления присоединенными странами“, направленная против правительства по отношению к Грузии;

ж) стихи „Пастух“, в которых описывается царь и его окружающие в неприличном виде;

з) песня „Кто же сказал про Грузию, что эта львица уже умирает?“, приглашающая собраться всем и взяться за оружие против врагов;

и) статья „Сатрапы Горинского уезда“, описывающая действия уездного начальника и подчиненных ему чинов в неприличном виде.

Сообщая о вышензложенном в. п. и принимая во внимание, что перечень означенных статей, взятых на выдержку, достаточно свидетельствует о враждебном правительству и политически неблагонамеренном настроении редакции газеты „Дрозба“, от которого она, по видимому, не желает отрешиться, я вынужденным нахожусь покорнейше просить в. п. применить к газете „Дрозба“ высочайше утвержденное в 1882 г., положение Комитета Министров (т. XIV, Уст. ценз. по прод. 1853 г., прилож. к ст. 52 примечание), т. е. приостановить издание ее без определения срока, с воспреещением издателю дворянину Картвелову и редактору оной кн. Мачабели быть впоследствии редакторами или издателями каких либо других периодических изданий.

К сему считаю не лишним присовокупить, что ходатайствуя о применении к газете „Дрозба“ именно этой меры, а не временного приостановления ее с правом впоследствии кн. Мачабели и дворянину Картвелову явиться журнальными деятелями, я руководствуюсь нижеследующими соображениями: характер и направление „Дрозба“ с полною очевидностью указывает, что руководители этого органа стали в оппозицию как правительству, так и администрации края в.

особенности. Никогда и ни в каком случае газета не являлась честной и добросовестной истолковательницей того или другого мероприятия правительства или администрации, но, напротив, всегда и с необыкновенным упорством она стремится подвергать критике и насмешке все, что предпринимается на пользу грузинского населения. К сожалению, другого благонамеренного органа на грузинском языке нет и, следовательно, всякое ложное толкование или тенденциозное сообщение „Дрозба“ остается без критики или опровержения на этом же языке, а потому существенно важно и крайне необходимо, чтобы издающийся на грузинском языке печатный орган находился в руках, лиц, преданных правительству и его целям, а не прямо враждебных, каковыми являются настоящие редактор и издатель „Дрозба“. Подписал: Ген.-адъют. кн. Дондуков-Корсаков. Верно: за делопроизводителя. А. Самойленко.

ცხსა, ფონ. 12, საქ. 128, ფურ. 25-30. შავი. საბუთის პირველი გვერდის მარცხენა აწიანზე შეღნით: „Переписать с добавлением К. В. Я-ви,¹ на 6-сособом листе“. 29 июля 1885 г.“.

21. 1886 წლის აგვისტოს 22.-გაზეთ „დროების“ გამომცემლის გ. ქართველიშვილის განცხადება ბეჭდვითი საქმეთა მთავარ სამმართველოსადმი ი. მაჩაბლის გადადგომის გამო „დროების“ რედაქტორად ილია ქავჭავაძის დამტკიცების შესახებ.

Ввиду того, что редактор издаваемой мною газеты „Дрозба“ кандидат естественных наук кн. Иван Георгиевич Мачабели слагает с себя сие звание, имею честь покорнейше просить об утверждении в звании ответственного редактора газеты „Дрозба“ кн. Ильи Григорьевича Чавчавадзе, редактора издающегося ныне грузинского ежемесячного журнала „Иверия“.

При сем представляю заявление кн. Ильи Григорьевича Чавчавадзе о согласии его принять звание ответственного редактора и заявление кн. Ивана Георгиевича Мачабели, слагающего с себя сие звание. Георгий Давидович Картвелов.

ცხსა, ფონ. 481, საქ. 672, ფურ. 8. ღედანი, ხელით ნაწერი. ილია ქავჭავაძის და ივანე მაჩაბლის განცხადებები საქმეში დატულია და აქვე იბეჭდება. (იხ. საბ. № 22, 23).

22. 1885 წლის აგვისტოს 22.—„დროების“ რედაქტორის ი. მაჩაბლის განცხადება ბეჭდვითი საქმეთა მთავარ სამმართველოსადმი გაზეთ „დროების“ პასუხისმგებელი რედაქტორის თანამდებობიდან მისი გადადგომის შესახებ.

Имею честь заявить Главному управлению, что я слагаю с себя звание ответственного редактора грузинской газеты „Дрозба“

¹ იაკიმოვი—საქენსურთა კომიტეტის თავმჯდომარე.

Въ Главное Управление,
Госланъ печати.

Редактора газеты «Время»
(«Дрост») Кандидата Естественн.
наук науки Князя Ивана Сергеевича
Марабухи

Зачеваемъ!

Увѣдомляемъ васъ, что Главное Управ-
леніе, какъ и прежде, и еще более поощряетъ редак-
тора газеты «Время» и проситъ васъ, когда будете выходить вонъ изъ пред-
ставленнаго издательства, чтобы редакція
Князя Сергеевича Марбухи

.. 22 .. Августа 1885 г.

г. Муромъ.

И. Смирновъ и др. и др. на Рязанской губ.
и др. в. др. др. др. др. др.

с того числа, когда будет утвержден в сем звании представленный издателью новый редактор. Кн. Иван Георгиевич Мачабели. „22“ августа 1885 г. г. Тифлис. Жительство имею в Тифлисе, на Двордовой улице, в доме Сираджева.

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 672, ფურ. 7. დედანი, ივანე მაჩაბლის ავტოგრაფი.

23. 1885 წლის აგვისტოს 22.—ი. ჭავჭავაძის განცხადება ბეკდგითი საქმეთა მთავარ სამმართველოსადმი გაწეთ „დროების“ რედაქტორად მისი დამტკიცების შესახებ.

Принимая на себя заведывание изданием газеты „Дროэба“ в звании ответственного редактора, имею честь заявить о том Главному управлению по делам печати и покорнейше просить об утверждении меня в этом звании. Кн. Илья Григорьевич Чавчавадзе „22“ августа 1885 г. Тифлис. Жительство имею в Тифлисе, на Консульской улице.

ცსსა, ფონ. 480, საქ. 672, ფურ. 9. დედანი, ხელით ნაწერი. „Князь Илья Григорьевич Чавчавадзе“—ავტოგრაფია.

24. 1885 წლის აგვისტოს 22.—გაწეთ „დროების“ გამომცემლის გ. ქართველიშვილის განცხადება კავკასიის მთავარმართებლისადმი „დროების“ პასუხისმგებელ რედაქტორად ი. მაჩაბლის ნაცვლად ი. ჭავჭავაძის დამტკიცების შესახებ.

Ввиду того, что ответственный редактор издаваемой мною грузинской газеты „Дроэба“ кандидат естественных наук кн. Иван Георгиевич Мачабели слагает с себя сие звание,—имею честь покорнейше просить в. с. ходатайствовать об утверждении в звании ответственного редактора газеты „Дроэба“ кн. Ильи Григорьевича Чавчавадзе, редактора-издателя издающегося ныне ежемесячного журнала „Иверня“.

При сем имею честь заявить, что об этом уже представлены заявления в Главное управление по делам печати сего же числа. Георгий Давидович Картвелов.

ცსსა, ფონ. 12, საქ. 128, ფურ. 30. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის პირველი გვერდის ქვემო აშიაზე ფანქრით: „За последовавшим распоряжением о прекращении издания газеты „Дроэба“ принять к делу. 27/VIII“.

25. 1885 წლის აგვისტოს 25.—მთავარმართებლის კანცელარიის ხაქმის მწარმოებლის ამბარდანოვის წერილი ხაცენჭურო კომიტეტის თავმჯდომარის იაკიმოვისადმი „დროების“ რედაქტორის ვამოცვლის შესახებ.

Спешу известить вас, многоуважаемый Константин Васильевич, для личного вашего сведения, что князь, снисходя к просьбе заправителей газеты „Дроэба“, предоставил издателю Картвелозу ходатайствовать о перемене редактора, каковым намечен кн. Давид Эрнст-в— бывший редактор-издатель „Кавказа“.

Ввиду этого В. П. Рогге покорнейше вас просит, по получении подобного заявления, прислать таковое поскорее в канцелярию с мнением, если признасте возможным, в пользу таковой комбинации, дабы можно было исполнить тотчас же желание князя теперь же телеграфировать министру об оставлении без движения его ходатайства.

Искренно вам преданный М. Амбарданов.

Князь выезжает в субботу, 24 числа, утром в Черноморский округ.

Если же не успеете изготовить к тому времени представления, то В. П. Рогге просит известить или его, или меня—как только поступит прошение Картвелова—о содержании прошения.

ცხსა, ფობ. 480, საქ. 672, ფურ. 1-2. დედანი, ხელით ნაწერი.

26. 1885 წლის აგვისტოს 28.—კავკასიის ხაცენჭურო კომიტეტის მიმართვა მთავარმართებლის კანცელარიისადმი გაზეთ „დროების“ ი. ჯავჭავაძისათვის გადაცემის არასახსურველობის შესახებ, № 1814.

Конфиденциально

Милостивый государь, Владимир Петрович, 22 числа текущего августа в Цензурный комитет поступили заявления на имя Главного управления по делам печати от издателя грузинской газеты „Дроэба“ г. Картвелова, редактора этой газеты кн. Мачабели и редактора издателя грузинского ежемесячного журнала „Иверия“ кн. Чавчавадзе.

В виду того, что кн. главноначальствующий изволил возбудить вопрос о приостановлении издания „Дроэба“, с лишением Картвелова и кн. Мачабели права издавать временные издания, я нахожу неудобным дать движение этим заявлениям и считаю долгом препроводить их к вам для доклада е. с.

С своей стороны считаю необходимым сообщить, что передача „Дроэба“ кн. Чавчавадзе отнюдь нежелательна по следующим соображениям. Хотя редактором издателем „Иверии“ является кн. Чавча-

ვადე, как известно цензуре, кн. Мачабели принимает столь близкое участие в издании этого журнала, что тон и направление „Дрозба“ и „Иверии“ в общем аналогичны. Если „Иверия“ не вызвала таких нареканий, как „Дрозба“, то потому, что кн. Чавчавадзе не прибегал никогда к тем недостойным выходкам, которые позволяли себе „Дрозба“ и всегда подчинялся требованиям и указаниям цензуры; по нет сомнения в том, что он не устранил кн. Мачабели от ближайшего участия в заведывании газетою „Дрозба“ и предполагаемая передача, в сущности, будет совершенно фиктивна: делом попрежнему останется кн. Мачабели. Нет даже повода предполагать, чтобы князь Чавчавадзе принял какие либо меры к изменению направления „Дрозба“; напротив того, их совместное служение в Дворянском земельном банке, где кн. Чавчавадзе состоит председателем, а кн. Мачабели членом Правления, показывает, что их интересы общи не только в журнальном деле и разрушать существующую между ними солидарность они, конечно не будут.

Прилагая при сем вышеупомянутые заявления г. Картвелова и кн. Чавчавадзе и Мачабели, имею честь покорнейше просить вас, милостивый государь, принять уважение в совершенном почтении и преданности покорнейшего слуги К. Якимова.

ცხსა, ფონ. 12, საქ. 128, ფურ. 32. დედანი, ხელით ნაწერი, საბუთის პირველ გვერდზე, ქვემო აწიანზე ფანქრით: „Надо сообщ. К. В. Якимову конфиденциально, что ввиду высказанных им соображений к-сь не должен позволить возможным изменить сделанного уже представления об этой газете 13/IX“.

27. 1885 წლის სექტემბრის 16.—მთავარმართებლის კანცელარიის მმართველ ვაჭეთ, „კავკასიის“ რედაქციისადმი „დროების“ გამოცემის შეწყვეტის თაობაზე განცხადების დაბეჭდვის შესახებ, № 1916.

По приказанию г. главноначальствующего Канцелярия имеет честь покорнейше просить редакцию газеты „Кавказ“ отпечатать в завтрашнем номере газеты „Кавказ“ на первой странице, в официальной части ее, прилагаемое при сем объявление о прекращении издания грузинской газеты „Дрозба“. За Дир. Вице-дир.

ცხსა, ფონ. 12, საქ. 128, ფურ. 36. შავი, საბუთის თან ერთვის შემოწმებული განცხადება: „Управляющий министерством внутренних дел 14 сего сентября известил г. главноначальствующего гражданскою частью на Кавказе, что на основании примеч. к ст. 52 прилож. к ст. 4-й т. XIV уст. ценз. по прод. 1883 г., издание грузинской газеты „Дрозба“ вовсе поекпошено.“

28. 1888 წლის სექტემბრის 16.—მთავარმართებლის კანცელარიის მიმართვა საცენზურო კომიტეტისადმი შინაგან საქმეთა სამინისტროს განკარგულების თანახმად „დროების“ გამოცემის სრულიად შეწყვეტის შესახებ, № 9116.

Управляющий Министерством внутренних дел впоследствии отзывает г. главноначальствующего от 6-го истекшего августа за № 7892 о приостановлении издания грузинской газеты „Дрозба“ без определения срока, с воспрещением издателю дворянину Картвелову и редактору кн. Мачабели быть впоследствии редакторами или издателями каких-либо других периодических изданий, телеграммою на имя е. с. от 14-го сего сентября уведомил, что на основании примечания к ст. 52 прилож. к ст. 4. т. XIV уст. ценз. по прод. 1883 года, издание газеты „Дрозба“ вовсе прекращено.

Об этом Канцелярия по приказанию г. главно-начальствующего] имеет честь уведомить в. п. для соответствующих распоряжений.

ცსა, ფონ. 12, საქ. 128, ფურ. 35. შავი.

29. 1889 წლის არაუგვიანეს მარტისა.—ივანე მაჩაბლის მოხსენებიდან ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი საყმაწვილო ჟურნალის და საბავშვო წიგნების გამოცემისა და საზოგადოების ბიბლიოთეკისათვის შენობის აგების შესახებ.

გამგეობასა ეთხოვ მიიქციოს თავისი ყურადღება შემდეგს საგნებს, რომელნიც ჩემის აზრით ღირსნი არიან განხილვისა:

1. მიემართოთ წერილით დირექტორს „კომერციული და სამრეწველო ნავთის საზოგადოებისას კასპიისა და შავს ზღუაზედ“ თ. დავით გიორგისძე ერისთავს და ესთხოვოთ იშუამდგომლოს თავის საზოგადოების წინაშე, რომ საზოგადოებამ შემწეობა რაიმე აღმოუჩინოს მათ უბნის სკოლას, რომელშიაც მომეტებული ნაწილი სწავლობენ შვილები ხსენებულ საზოგადოების ქარხნებზედ მომუშავეთა.

2. დიდი ხანია „წერა-კითხვის საზოგადოება“ ჰფიქრობს საყმაწვილო ჟურნალის ან წიგნების გამოშვებას, მაგრამ ეს აზრი დღემდის ჯეროვნად ვერ განხორციელებულა. კარგი იქნება „საზოგადოებამ“ ამოარჩიოს კომისია და მიანდოს საბავშვო წიგნების გამოცემა წელიწადში ექვსი მაინც ჯეროვანის სურათებით.

3. 1889 წლის მარტში ჩვენს „საზოგადოებას“ უსრულდება ათი წელიწადი თავის არსებობისა და წესი მოითხოვა, რომ ეს დღე „საზოგადოებამ“ შესაფერად იდღესასწაულოს. ვგონებ იმას არა ემჯობინება რა, რომ ამ დღისათვის „საზოგადოებამ“ შეიძინოს, ან დაიქირავოს ხოლმე შესაფერი

სახლი თავის ძვირფას ბიბლიოთეკისათვის. მე შემომამქვს წინადადება, რომ „საზოგადოების“ გამგეობამ მოლაპარაკება გამართოს სათ. ბანკის გამგეობასთან და ბანკის გვერდით რომ აუზთან ცარიელი ადგილია, იქ აშენდეს შენობა განგებ ამ საქმისათვის მოწყობილი. „საზოგადოებას“ შეუძლიან საზოგადო კრებას ან მიწა გამოსთხოვოს უფასოდ და თავის ხარჯით ააშენოს, ან ბანკსა სთხოვოს ამის აშენება და წლიურ ქირას დაჰპირდეს დახარჯულის ფულის კვალობაზედ.

5. ვთხოვთ თ. დავით გიორგის-ძე ერისთავს, რომ გვეყიდოს იაფი და კარგი ნივთები, რომელთა გვარი თბილისში არ მოიპოვება. გამგეობის წევრი ი. მაჩაბელი.

ცსსა, ფონ. 481, საქ. 232, ფურ. 3. დედანი, ი. მაჩაბლის აეტოგრაფი. საბუთს თარიღი არ უზის, საქმეში დაკრული სხვა საბუთებიდან ჩანს, რომ იგი დაწერილი უნდა იყოს 1869 წელს არა უგვიანეს მარტისა.

30. 1892 წლის თებერვლის 4.—ი. მაჩაბლის მოხსენება ქართველთა შორის წერა-კითხვის გაშავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი საზოგადოების მუშაობის და მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ

დასამალი არ არის, რომ „წერა-კითხვის საზოგადოების“ გამგეობა ნახევრადაც ვერ ასრულებს თავის რთულს და მეტად მძიმე მოვალეობას. ამ „საზოგადოების“ წესდების ძალით გამგეობა მოვალეა იზრუნოს სკოლების დამართვაზე, წიგნების ბეჭდვაზე, სახალხო ლექციებისა და ბიბლიოთეკების დამართვაზე, ღონისძიების გაძლიერებაზე და სხვ. მაგრამ თუ გადავათვალიერებთ მის ანგარიშებს, საზოგადოება თითქო ერთ წერტილზეა გაჩერებული და თითქმის არც ერთ საგანში არ ეტყობა სასურველი წინმსვლელობა, ამ მოვლენას ბევრი რთული მიზეზები აქვს, რომელთა აცილება მარტო გამგეობაზე არ არის დამოკიდებული, მაგრამ გამგეობამ თავის მხრით მაინც უნდა მოსპოს შეძლებისამებრ საქმის შემადფერხებელი მიზეზები და იზრუნოს „საზოგადოების“ წარმატებისათვის. ჯეროვნად საქმის წასამართავად საჭიროა სრული წესიერება დამყარდეს, როგორც „საზოგადოების“ გარეგანს ფორმალურს მოქმედებაში, ისე შინაგანში, არსებითში. ამის გამო მე მოვახსენებ გამგეობას რამდენსამე წინადადებას, რომელიც ზემოხსენებულს საგნებს შეეხება:

1) კანცელარიაში შემოღებული იქმნეს, რომ ყოველი საგნისათვის ცალკე საქმე იყოს შედგენილი და ყოველივე მიწერ-მოწერა ამ საგნის შესახებ საქმეში ჯერისამებრ ჩაჰკერდეს და ყოველ წელს აბალ-აბალი საქმეები არ შესდგეს ხოლმე, როგორც ეს ახლათ.

2) შემოწმდეს დაწერილებით როგორც ფულის კასსა, ისე წიგნების რაოდენობა ნალაზიაში. საფუძვლად ამ რევიზიისა უნდა დაიდოს ანგარიში 1890/1891 წლისა დამტკიცებული იანვრის 26 შემდგარის კრებისაგან. წიგნების რევიზია სამად უნდა გაიყოს. ა) შემოწმდეს „საზოგადოების“ ბიბლიო-

თქვა კატალოგისამებრ და დაძვარდეს წესი, თუ როგორ აღინიშნოს ყოველივე შემოწირულობა, თუ შეძენილობა ბიბლიოთეკისა. ბ) გადითვალოს სათითაოდ „საზოგადოების“ კუთვნილი საგნები როგორც ნაწარმოები ახალის ლიტერატურისა, ისე ძველისა და გ) გადითვალოს სათითაოდ წიგნები საკომისიოდ მოცემული სხვა პირთაგან. ამასთანავე საქირაა შემოწმდეს, თუ რამდენი წიგნი აქვთ როგორც ჩვენი, ისე საკომისიოდ ჩვენთვის მოცემული სხვადასხვა აგენტებს. ამ შემოწმების შემდეგ უნდა შედგეს სავაჭრო წიგნები მალაზიაში ისეთის წესით და რიგით, რომ ყოველ საათს შეეძლოს ნაშურველა შეტყობა, რამდენი წიგნი აქვს და რომელი „საზოგადოებას“ ან მის აგენტს.

ა) აქულის ანგარიში ისე უნდა წარმოებდეს, რომ ყოველივე შემოსავალ-გასავალი წიგნში იწერებოდეს მდივინისაგან; წლიურ ანგარიშში და სავარაუდო ხარჯთ-აღრიცხვაში მოქცეული იყოს როგორც საკუთარი თანხა საზოგადოებისა, ისე პირობით შემოტანილი (სკოლების ფული, ან სხვა პირობით შემოწირული).

4) შემოწმდეს საზოგადოების დაარსებიდანვე თუ რამდენი წევრი ჰყოლია საზოგადოებას და რომელს შეუტანია საწევრო ფული, ან რა წლისა, თუ ვინიცობა აღმოჩნდა ვინმე, რომელსაც ათის წლის განმავლობაში არ შემოუტანია საწევრო ფული, წევრობიდან გამოირიცხოს. დანარჩენ წევრთაგან მოიკრიფოს ფული სხვადასხვა საშუალებით, რომელსაც კი გამგეობა საშჯობინაროდ დაინახავს.

5) „საზოგადოების“ საშუალების გასაძლიერებლად მიენდოს მდივანს, მალაზიაში იქონიოს ყველა სამწერლო იარაღები და ჰყიდოს ისინი მოთხოვნისამებრ, შეიძლება ზოგიერთი სასწავლებელს და დაწესებულებათ სამწერლო იარაღები ჩვენი მალაზიიდან ვაძლიოთ, რაც არა მცირედად გააცხოველებს ვაჭრობას.

6) რადგან თბილისში დაარსებული ამხანაგობა კისრულობს ჩვენი მწერლების თხზულებათა გამოცემას, ჩვენი საზოგადოების მოქმედება წიგნების ბუქსაჟისა უკმდეგში უნდა მსგომარეობდეს. მან ჰმეჭდოს სახელით: „თავი ბიბლიოთეკა“ წერილ-წერილი წიგნები არა უდიდეს 4-50 გვერდისა, რიგორც ბავშვებისათვის, ისე მდაბიო ხალხში საკითხავად, ამ წიგნებში უნდა მოექცეს ა) ადვილად საკითხი მოთხრობები, როგორც ორიგინალური ისე ნათარგმნი, ბ) მოთხრობანი, ან თხზულებანი ბუნების მეტყველებიდან და გ) ისტორიული მოთხრობანი: ამისათვის გამგეობამ უნდა გამოაცხადოს ჯილდო 20 მანეთიდან 50—მანეთამდე წიგნის ღირებისამებრ და პირველი გამცემმა საზოგადოებას უსაყიდლოდ უნდა დაეთმოს.

მე, რასაკვირველია, ვერ ვაჩვენე ყოველივე გზა, რომლითაც შეიძლება „საზოგადოების“ წარმატებით ფეხზედ დაყენება, მაგრამ, იმედია, ეს გზა თანდათან უფრო გამოირკვევა და გამოცდილებას შეგვეძენს საქმის ერთგულად სამსახურისათვის. ი. მაჩაბელი.

Въ Главное Управление
по делам печати.

Г!
Редактора - Издателя Журнала
"Современник" Императорскаго университета
Князя Николая Григорьевича Заврабаева

Заврабаев

Принимая на себя обязательства издавать
журнал "Современник" въ званіи ответственного
редактора, многократно публиковалъ и теперь издатель
журнала "Современник" по Императорскимъ указамъ и по-
лучилъ позволеніе въ утвержденіи своемъ въ Императорскомъ
званіи Князя Николая Григорьевича
Заврабаева

"22" Октября 1852.

? Мухомовъ

Настоящее мною въ Мухомовъ, на Копенга-
генъ, г. Мухомовъ.

31. 1894 წლის მარტის 10.—ი. მაჩაბლის განცხადება ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი მისი წიგნების სამკითხველოებისათვის უფასოდ დათმობის შესახებ.

გთხოვთ, რომ როცა კი საქართველოში ან სხვაგან სადმე სამკითხველო ან ბიბლიოთეკა გაიხსნება, თითო ეგზემპლარი ყოველი ჩემი წიგნისა უფასოდ უგზავნოთ, (მხოლოდ ვაგზავნის ხარჯს თუ იკისრებენ). ჯერჯერობით ჩემი წიგნები აქვს მალაზიას: 1) ჰამლეტ, 2) მაკბეტ, 3) ოტელო და 4) რიჩარდ 111. ი. მაჩაბელი.

ცსსი, ფონ. 481, საქ. 512, ფურ. 2. ი. მაჩაბლის ავტოგრაფი.

32. 1897 წლის იანვრის 8.—ი. მაჩაბლის თხოვნა ბეკლვითი საქმეთა მთავარ სამმართველოსადმი გაზეთ „დროებას“ განახლებაზე ნებართვის მიცემის შესახებ.

В течении 1883, 1884 и 1885 годов мною редактировалась в Тифлисе под предварительной цензурой грузинская ежедневная газета „Дрозба“ (Время), которая в силу примечания к § 52 (продолжение 1874 г. цензурного устава) в сентябре 1885 г. была прекращена. Желая возобновить под своей же редакцией издание означенной газеты, имею честь покорнейше просить Главное управление по делам печати испросить на то разрешение г. министра внутренних дел.

Предполагаемая программа газеты „Дрозба“ при сем прилагается, программа газ. „Дрозба“: правительственные распоряжения—телеграммы собственных и правительственных агентов. Передовые статьи по вопросам внутренней и иностранной жизни. Местная хроника, хроника русской жизни, иностранная хроника. Судебная хроника. Критика и библиография, научные труды. Театр и музыка. Мелкие известия. Фельетон: стихотворения, повести, рассказы и другие беллетристические произведения. Справочные сведения, Частные объявления. Газету предполагаю издавать ежедневно за исключением послепраздничных дней. Подписная цена: с пересылкой и доставкой на год 9 руб., на полгода—5 руб., на 3 месяца 3 руб., на месяц 1 руб. 20 коп.

Издание будет печататься в типографии грузинского издательского товарищества. Редакцию издания принимаю на себя, издатель. Жительство имею в г. Тифлисе, Ольгинская ул. д. № 40. Кн. Иван Георгиевич Мачабели.

საქ. ლიტერატურული მუზეუმი, № 548/4. ი. მაჩაბლის ავტოგრაფი.

33. 1897 წლის ივნისის 20.—მთავარმართებლის კანცელარიის შეკითხვა საცენზურო კომიტეტისადმი, ხელაძის, მაჩაბლის, ჯაბადარისა და ვუნიახ შუამდგომლობათა გამო ყოველდღიური გაზეთების გამოცემის თაობაზე ცნობების და დასკვნის მოწოდების შესახებ, № 9339.

Препровождая при сем отзыв зя министра внутренних дел товарища министра от 30 прошедшего июня за № 5131 относительно ходатайств дворянина Хеладзе, кн. Мачабели и дворянина Джабадарова о разрешении им издавать в гор. Тифлисе ежедневные газеты на грузинском языке: первому под названием „Цкаро“, второму „Сими“ и третьему „Хма“ и дворянина Гунია о расширении программ издания газеты „Цнобис-Пурцели“, Канцелярия по приказанию, за отсутствием главноначальствующего, помощника его имеет честь покорнейше просить в. п. не оставить сообщить с возвращением приложения, необходимые по содержанию оногo сведения и заключение по означенному запросу для доклада главноначальствующему. Директор (подпись). Делопроизводитель М. Амбарданов.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 1412, ფურ. 1. ლელანი, ხელით ნაწერი. შინაგან საქმეთა სამინისტროს პასუხი (ოტზვ) საქმეში დაცულია და აქვე ქვეყნდება (იხ. ლოკ. № 34).

34. 1897 წლის ივნისის 30.—შინაგან საქმეთა სამინისტროს პასუხი მთავარმართებლისადმი ხელაძის, მაჩაბლის, ჯაბადარის და ვუნიახ შუამდგომლობათა გამო ყოველდღიური გაზეთების გამოცემის შესახებ.

Конфиденциально

Содержатель типографии дворянин Хеладзе, кн. Мачабели и дворянин Джабадаров ходатайствуют о разрешении им издавать в гор. Тифлисе ежедневные газеты на грузинском языке: первый под названием „Цкаро“, второй под названием „Сими“ и третий под названием „Хма“. Программы этих трех общественно-политических и литературных газет в важнейших своих пунктах совершенно тождественны. Подписная цена на „Цкаро“ и „Хма“ 8 руб. а на „Сими“ 9 руб. Представляя ходатайство г. Хеладзе, Кавказский цензурный комитет высказал мнение, что в настоящее время было бы весьма желательно оказать возможное содействие к появлению новой грузинской газеты, но при условии, если редактором ее будет лицо действительно способное руководить периодическим изданием.

При этом Комитет объяснил, что безусловное отклонение ходатайств о разрешении новой грузинской газеты при существовании 5-ти армянских газет произвело бы в грузинском обществе тяжелое впечатление.

Руководствуясь этим, Главное управление по делам печати предложило г. Хеладзе представить для утверждения в звание редактора лицо, знающее грузинский язык и обладающее надлежащим образовательным цензом. Предложение это было выполнено крайне неудачно, ибо все представленные им кандидаты на звание редакторов—ген. майор Мухелов, коллежск. советн. Ростомов и сын священника Кипшидзе по отзыву Кавказского цензурного комитета оказались неподходящими лицами для редактирования газеты.

Что же касается ходатайства кн. Мачабели, то Кавказский цензурный комитет, объяснив, что проситель ранее состоял редактором газеты „Дрозба“, прекращенной в 1885 г. ввиду крайне вредного ее направления, затруднился высказаться за или против ходатайства Мачабели, так как со времени прекращения издания „Дрозба“ прошло 12 лет, в течение которых проситель не занимался публицистикой, почему и не представляется возможным сказать что-либо определенное о его теперешнем образе мыслей.

По поводу ходатайства дворянина Джабадарова Кавказский цензурный комитет выразил мнение, что ходатайство это представляет несомненные преимущества перед другими поступившими за последнее время заявлениями об издании в Тифлисе грузинской литературно-политической газеты. По словам председателя Комитета Джабадаров, состоящий уже издателем ежемесячного журнала „Моамбе“, располагает надлежащим составом хороших сотрудников; намеченный же им редактор Рдхиладзе человек очень образованный и непричастный ни к каким узко-национальным партийным тенденциям, в виду чего проектируемая газета может принести известную долю пользы в борьбе с преобладающею в Тифлисе армянскою публицистикою.

Помимо того в делопроизводстве Главного управления находится ходатайство издателя разрешенной в сентябре 1896 г. справочной газеты на грузинском языке „Цнобис-Пурцели“ дворянина Гуния о расширении программы этого издания отделами: 1) корреспонденции торгово-промышленных; 2) произведений изящной литературы, преимущественно переводной с русского языка в связи с небольшими критико-библиографическими заметками; 3) новости дня, письма в редакцию, открытия и изобретения, статистика, юмористика, остроты, сцены, шутки и изречения. Подписная цена на газету 6 р. в год. Кавказский цензурный комитет, не встретивший препятствий к удовлетворению ходатайства Гуния, между прочим обратил внимание на то обстоятельство, что судя по представляемым Гуния статьям для газеты, издатель не задается целью изображать события в тенденциозной окраске или же проводить в своей газете партийные интересы. Гуния, повидимому, поставил себе задачей

снабжать читателя средней руки новостями дня, городскими слухами и шуточными рассказами.

По поводу ходатайств Хеладзе, Джабадарова и Гуниа сделаны были сношения с предместником в. с., причем получены благоприятные отзывы о последних двух. Относительно же ходатайства Хеладзе кн. Амилахвари высказался за удовлетворение его лишь под условием представления просителем редактора, обладающего образовательным цензом и владеющего грузинским языком.

Сообщая об изложенном, имею честь покорнейше просить в. с. почтить вашим заключением относительно того, кому из трех упомянутых просителей—Хеладзе, Мачабели или Джабадарову желательнее было бы в настоящее время предоставить право издания новой грузинской газеты, а равно и о том, не встречается ли препятствий к расширению программы газеты „Цнобис-Пурдели“ ввиду могущего последовать разрешения на издание новой большой грузинской газеты. Подлинный подписал за министра внутренних дел товарищ министра кн. А. Оболенский и скрепил заведывающий делопроизводством, член Совета В. Адикаевский. С подлинным верно секретарь Комитета Н. Мелик-Нубаров.

ცხსა, ფონ. 480, საქ. 1412, ფურ. 2-5. შემოწმებული პირო.

35. 1898 წლის ივლისის 1.—თბილისის პირველი (გერის) უბნის ბოქაულის მიერ შედგენილი ოქმი ი. მჩახბლის ღაკარგვის შესახებ.

Я, пристав I-го Верийского уч., надворный советник Пирумов, составил настоящий протокол в следующем: проживающий в I уч. на Ольгинской ул. в собственном доме князь Иван Георгиевич Мачабели 26-го минувшего июня в 4 часа утра вышел из квартиры своей, до сего времени не возвратился домой и где девался—неизвестно, почему мною немедленно были приняты все меры к розыску его, Мачабели, причем выяснилось следующее: кн. Иван Мачабели, выйдя из дома 26 июня рано утром, направился по Ольгинской ул., где против Повивального института видел его городской—1 уч., с которым поздоровался Мачабели и дальше по той же улице видел его тоже городской I уч. Наум Богданов который, сняв фуражку, поклонился ему. Эти городские объяснили, что кн. Мачабели шел по Ольгинской ул. по направлению к Головинскому 26 июня в 4 часа утра совершенно спокойно; был он одет в чесучевый диджак, в такой же жилет, на голове—соломенная шляпа, в брюках черного цвета. Того же дня его, кн. Мачабели, возле Пушкинского сквера в 12 ч. дня видел портной Андрей Павленов, имеющий мастер-

скую против сквера в Караван-сарая Тамамшела; затем в тот же день, 26 июня, в 1 час дня доктор Александр Маминов видел его, Ивана Мачабели, на Авлабарском мосту и поклонился ему, и затем пропали следы его и по настоящее время (и не разыскал; что же стало с ним—утонул ли, застрелился ли или повесился он где-нибудь, ничего и никому неизвестно. Как объясняет проживающий против дома кн. Мачабели хлебопек, житель Кутаисской губернии, Рачинского уезда, Антон Ерадзе, в день исчезновения рано утром он видел на балконе кн. Мачабели, который разговаривал с каким-то неизвестным ему человеком низенького роста, одетым в черный пиджак и на голове соломенная шляпа; неизвестный человек этот стоял на улице и они о чем-то разговаривали на русском языке, но о чем они говорили, он, Ерадзе, не знает, тем более, что по русски он почти-что говорить не умеет. По уходе же этого человека спустя некоторое время вышел из квартиры своей кн. Мачабели и ушел по направлению к городу. По описанным приметам мною был предъявлен названному Антону Ерадзе некто Захарий Сапаров (брат известной актрисы Сапаровой-Абашидзе), но Ерадзе не признал его. Проживающая же по Ольгинской улице в собственном доме Мария Цискарова объяснила, что в день исчезновения—это было в пятницу—она видела рано утром кн. Мачабели на балконе и на улице стоял какой-то человек, которого она не знает и не может указать его, и с этим неизвестным человеком он разговаривал, но на каком языке и о чем они говорили—Цискарова сказать не может, ибо ничего она не слышала, потом этот неизвестный человек ушел, вслед за ним спустя несколько минут ушел и кн. Мачабели по направлению к городу. Пристав 1 участка Пирумов.

Продолжение.

К сему протоколу присовокупляю: причина, заставившая кн. Ивана Мачабели так таинственно скрыться из собственного дома своего, неизвестна, не выяснена. Года два тому назад он состоял директором Тифлиского дворянского земельного банка, а при последних выборах его забаллотировали—это обстоятельство сильно повлияло на него, он стал бороться против неправильных, по его мнению, выборов и все протесты его по этому поводу оставались без последствий. Потом он сильно заболел и хотя после долгой и тяжелой¹ болезни он выздоровел, но все таки никак нельзя было восстановить здоровье его в первобытном² состоянии,—вот, быть может, это обстоятельство и вынудило его решиться на самоубийство,

¹ საბუთშია—„такой“.

² საბუთში ასეა.

или скрыться. Кн. Мачабели занимал еще и должность директора—распорядителя Горийского сельско-хозяйственного товарищества, и по распросам некоторых лиц, оказалось, что дела и бумаги, касающиеся названного Товарищества, кажется, находились в исправности. Пристав 1-го уч. Н. Пирумов.

ცხსა, განსაკ. საქმეთა ფონდი, საქმე 156, ფურ. 3, 4, 5. პირი, ხელით ნაწერი, შემოწმებულია პირველი უბნის ბოქაულის შიერ.

36. 1898 წლის ივლისის 7.—თბილისის საოლქო სახანაროლოს მთ. ხენება თბილისის სამოსამართლო პალატისადმი ივანე მაჩაბლის დეკარგის შესახებ, № 6950.

На основании § 17 Наказа чинам прокурорского надзора доношу вашему превосходительству, что 26 июня 1898 года, в 4 часа утра, промывавший в городе Тифлисе по Сябгинской улице в собственном доме совместно с семьей князь Иван Георгиевич Мачабели вышел из квартиры своей и домой более не возвращался, о чем на другой день было заявлено полиции; но несмотря на самый тщательный розыск местонахождение кн. Мачабели до сего времени не обнаружено, хотя полицейское дознание производится как по гор. Тифлису, так и в уездах Тифлисской губернии. Что же касается причин, заставивших кн. Мачабели скрыться, то дознанием полиции не обнаружено. Безвестно исчезнувший кн. Мачабели среди грузинского общества занимал вытующее положение. Так, напр., он ранее—года три-четыре назад—состоял директором Тифлисского дворянского земельного банка, а в последнее время исполнял должность директора—распорядителя Горийского сельско-хозяйственного товарищества землевладельцев. Находившиеся у кн. Мачабели разные документы и деньги этого общества в количестве 8000 рублей после исчезновения его найдены в целости, в совершенном порядке находились также и личные дела¹.

Относительно причин исчезновения кн. Мачабели по городу ходили самые разнообразные слухи; говорили, например, о том, что он, получив 25 июня из банка 2000 рублей лично ему принадлежащих, выехал из г. Тифлиса с женщиной, с которой много лет тому назад находился в связи. Наиболее вероятное предположение, что кн. Мачабели окончил жизнь самоубийством под влиянием тяжкого недуга. Несколько лет тому назад кн. Мачабели была сделана трудная операция—были удалены части двух ребер и вставлен дренаж. После этой операции кн. Мачабели испытывал большие физические

¹ ამ სიტყვის შემდეგ წაშლილია: „კნ. Мачაბელი“.

страдания и в близком будущем ему предстояла новая операция, неизбежность которой сильно угнетала кн. Мачабели. Такие данные исключают до сего времени возможность преступления и полиция ограничивается лишь розысками в порядке дознания.

ცხსა, განსაკ. საქმეთა ფონდი. საქ, 156, ფურ. 2, 5. შავი, დაწერილი თბილისის საოლქო სასამართლოს ტრაფარეტულ ფურცელზე.

37. 1898 წლის ოქტომბრის 8.—თბილისის გუბერნიის უნდარმთა სამმართველოს უფროსის მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტი-ხალში ივანე მაჩაბლის დაკარგვის შესახებ, № 2196.

Секретно

В дополнение донесения моего от 13 июля 1898 г. № 1061 имею честь донести Департаменту полиции, что после рапорта г. Тифлисского полицмейстера тифлисскому губернатору от 27 июля сего года № 1183, о том, что произведенным полицейским дознанием обстоятельства и причина исчезновения кн. Ивана Георгиевича Мачабели остались не выясненными, в виду загадочности исчезновения и ненахождения трупа, когда польцейское дознание утверждало, что кн. вероятно утопил, побудило полицмейстера воспользоваться сыскными способностями помощника полицейского пристава 5 участка г. Бабялова и назначить его для производства по сему делу дополнительно полицейского расследования. Оно начато 5 августа 1898 г. и продолжается до сего времени. Расследованием этим пока обнаруживается нижеследующее... Установлено, что едва кн. Мачабели вышел из дома одновременно в его спальне открылось окно. Как и прежде было донесено, к князю за несколько дней перед его выходом и перед самым исчезновением приходил и разговаривал с ним какой-то неизвестный, по наружности интеллигентный человек, после громкого разговора, с которым с балкона на улицу князь немедленно ушел из дома...

Когда княгиню успокаивали в день исчезновения мужа, что он вернется, она сказала, нет не вернется, если силой не притащат...

2-го июля сего года священник Александр Молодиков в Тифлисе получил открытое письмо по почте для передачи Горийскому уездному предводителю дворянства кн. Георгию Александровичу Багратиону Давыдову.

Он имеет штампеля Вытегра Олонецкой Губернии от 13, 14 и 15 июня и Тифлис 24 июля. Письмо это было передано князем Багратионом—Давыдовым прокурору Тифлисского окружного суда г. Отто и последним передано к расследованию. Письмо это и ко-

პიი представляются. Вышеизложенное дает право думать, что кн. Иван Георгиевич Мачабели, угнетенный своей изолированностью и неспособный, по отзывам знавших его, на самоубийство, решил скрыться...

Это отчасти подтверждается сведением, что несколько времени назад князь Мачабели несмотря на любовь к жене и детям предлагал ей развод, мотивируя это невозможностью сделать ее счастливой, а также вышеприведенным письмом. Полковник Дебиль.

ცხსა, ფონ. 7, საქ. 219, ფურ. 45, 46. საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი. საბუთში აღნიშნული ღია წერილი გ. ბაგრატიონ დავითაშვილისადმი დაცულია ამავე საქმეში (იხ. ფურც. 47).